

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ
НАУКОВО-
ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ
ЦЕНТР

УКРАЇНЬКА СЕКЦІЯ
МІЖНАРОДНОЇ
ПОЛЦЕЙСЬКОЇ
АСОЦІАЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Методичні рекомендації

КИЇВ – 2021

Авторський колектив:

Шрамко О. М. – директор Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доктор філософії у галузі права

Юсупов В. В. – провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Пілюков Ю. О. – доцент кафедри кримінального права і процесу та правоохоронної діяльності Західноєвропейського університету кандидат юридичних наук

Саковський А. А. – директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Рецензенти:

Чорноус Ю. М. – професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Садченко О. О. – завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 19 травня 2021 року (протокол № 8)

Матеріали подано в авторській редакції

Призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення [Текст]: метод. рек. / О. М. Шрамко, В. В. Юсупов, Ю. О. Пілюков, А. А. Саковський. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. – 92 с.

Розглянуто види корупційних кримінальних правопорушень та процесуальний порядок призначення судових експертиз під час їх розслідування. Розкрито предмет експертного дослідження, об'єкти та завдання різних видів судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення. Виокремлено типові переліки запитань, що вирішують почеркознавчі, трасологічні, вибухово-технічні, товарознавчі, транспортно-товарознавчі, економічні, інженерно-технічні, комп'ютерно-технічні, фотопортретні та інші види судових експертиз під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Для працівників підрозділів, до підслідності яких відноситься розслідування корупційних кримінальних правопорушень, експертних установ, суддів, наукових і науково-педагогічних працівників юридичних закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти, тих, хто цікавиться проблемами боротьби з корупцією в Україні.

© Шрамко О.М., Юсупов В.В., Пілюков Ю.О., Саковський А.А., 2021

© Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, 2021

© Українська секція Міжнародної поліцейської асоціації, 2021

© Національна академія внутрішніх справ, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. Загальна характеристика корупційних кримінальних правопорушень та їх криміналістична класифікація.....	7
2. Процесуальні аспекти призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення.....	14
3. Види судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення.....	22
3.1. Почеркознавча експертиза.....	23
3.2. Технічна експертиза документів.....	29
3.3. Трасологічна експертиза.....	40
3.4. Експертиза зброї.....	49
3.5. Вибухово-технічна експертиза.....	54
3.6. Експертиза радіоактивних матеріалів.....	58
3.7. Товарознавча експертиза.....	61
3.8. Транспортно-товарознавча експертиза.....	64
3.9. Експертиза військового майна.....	67
3.10. Експертиза матеріалів, речовин та виробів.....	70
3.11. Економічні експертизи.....	74
3.12. Інженерно-технічні експертизи.....	79
3.13. Комп'ютерно-технічна експертиза.....	85
3.14. Фотопортретна експертиза.....	89
3.15. Експертиза відео,- звукозапису.....	91
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ І РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ...	98

ВСТУП

Важливою умовою розвитку держави є забезпечення її економічного зростання, покращення рівня життя та соціальних гарантій людей. Становлення України як незалежної та суверенної держави можливо лише за умов успішного проведення політичних, економічних та соціальних реформ, реформ у правоохоронній сфері та судової гілки влади. Події останніх років свідчать, що економічні та соціальні проблеми, високий рівень корупції у владних структурах, стали однією з рушійних сил Революції Гідності, а боротьба з корупцією – головним пріоритетом у реформуванні всіх сфер життя українського суспільства і держави.

Корупція являє собою соціальне явище, яке має соціальну обумовленість, соціальні закономірності розвитку та здійснює негативний вплив на соціальні процеси.

Ефективне запобігання та протидія корупції є однією з найважливіших проблем, які намагається вирішити сучасна українська влада. Актуальність її зумовлюється тим, що корупція провокує й поглиблює суспільні кризові явища, підриває імідж України на світовій арені, негативно впливає на економічні процеси, перешкоджає налагодженню конструктивного діалогу між представниками державної влади та громадськістю, руйнує засади розбудови демократичної, правової держави та громадянського суспільства.

Соціальна сутність корупції, що полягає в спотворенні суспільних відносин, занепаді моральності та розладі правильного, справедливого порядку в суспільстві внаслідок «корозії» влади, зумовлена певними історичними витоками та соціальними передумовами. Жодна із соціально-політичних та економічних систем світу не мала й не має повного імунітету від корупції, змінюються лише її обсяги та прояви, що регулюється ставленням до цього явища держави й суспільства в цілому. Коли ж рівень поширення корупції перетинає певну межу й починає загрожувати

національній безпеці держави, суспільству та існуючій владі, протидія цьому явищу виходить на передній план.

Для України корупція є одним із численних негативних явищ, які тривалий час гальмують соціальний та економічний розвиток, і становить загрозу існуванню її демократичних і правових засад. Проте визначення шляхів ефективної протидії поширенню корупції значною мірою залежить від того, наскільки правильно та глибоко зрозуміла її сутність.

Тлумачення слова «корупція» (лат. «corruptio») – як «псування» й «розбещування», підкреслює насамперед саме глибинну сутність корупції як соціального явища. Таке розуміння корупції свідчить про розбещення окремих службових осіб владою та певне розкладання системи державної влади.

За складністю протидії корупція досить часто порівнюється з боротьбою з людськими вадами, пороками. Утім корупція фактично і є комбінацією, поєднанням таких пороків, як жадібність, заздрість, лінь, невгамовна спрага насолод тощо. Світ влаштований таким чином, що людські вади й пороки викорінити фактично неможливо. Суспільство та кожна окрема людина може лише обмежити їх до розумних меж.

Тому одне з основних завдань держави – це стримування пороків власних громадян, що здійснюється не лише завдяки вжиттю ідеологічних, соціально-економічних і виховних, а й правових, певним чином репресивних заходів, у межах чинного законодавства.

В Україні корупція виникла не на порожньому місці, вона не з'явилась раптом із набуттям нашою державою незалежності, а є результатом історичного розвитку суспільства та держави. Проте сучасний рівень її поширення в державі набув небаченого раніше розмаху та впливу на політичні, економічні й інші соціальні процеси.

Ефективність запобігання та протидії корупції в процесі соціальної стабілізації й інституційного становлення української держави набуває особливого значення. Концентрація влади в руках обмеженого кола осіб і їх

непідзвітність спроможні призвести до надання гіпертрофованих повноважень адміністративному апарату, що зумовлює погіршення не лише економічного, а й політичного становища в державі.

У зв'язку із цим особливої небезпеки набуває політична корупція, поширення якої призводить до гальмування реформ, сприяє діяльності корумпованих кланів, живить організовану злочинність, ускладнює відносини з іншими державами та загалом дискредитує ставлення до країни та її керівництва як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях.

Засади державної антикорупційної політики в Україні передбачають більш високий рівень відповідальності органів державної влади та посадових осіб в реалізації державної антикорупційної політики. За останні роки Україна здійснила певні кроки до масштабних антикорупційних реформ, спрямованих на створення нової інституційної системи запобігання, виявлення та покарання корупції, що надало системного характеру зусиллям органів державної влади по боротьбі з корупцією. Також була реалізована низка рекомендацій міжнародних організацій, включаючи посилення правового, інституційного, фінансового і кадрового зміцнення антикорупційних структур, міжнародного співробітництва та покращення взаємодії з міжнародними організаціями з метою більш ефективної боротьби з корупцією.

На виконання цієї стратегії та на вимогу суспільства були створені спеціалізовані антикорупційні правоохоронні органи: Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Державне бюро розслідувань (ДБР), Вищий антикорупційний суд України (ВАКС) та Національне агентство із запобігання корупції (НАЗК).

Проте, як свідчить статистика, вжиті заходи не дали належних результатів. Низька ефективність роботи спеціалізованих правоохоронних органів при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень пояснюється широким спектром різних причин. До них відносять: недостатній професійний рівень суб'єктів розслідування, відсутність досвіду,

невміння виявляти та документувати правопорушення, планувати та проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, в процесі яких здобуваються докази корупційної діяльності.

Серед інших, неодмінною передумовою ефективного проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень є використання суб'єктами розслідування спеціальних знань, якими володіють обізнані особи – спеціаліст, експерт, перекладач. Їх основним завданням в ході розслідування є сприяння слідчому у збиранні та перевірці доказів на основі застосування спеціальних знань.

Однією з найбільш ефективних процесуальних форм використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень є залучення експертів до проведення судових експертиз.

З метою забезпечення ефективного використання спеціальних знань у формі залучення експертів до проведення експертиз під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень необхідно вжити комплекс організаційно-тактичних заходів, передусім визначити види та підвиди експертиз, які переважно призначаються у таких кримінальних провадженнях, окреслити процесуальні аспекти їх призначення, надати перелік експертних установ судової експертизи, що виконують такі дослідження в Україні.

Методичні рекомендації підготовлено з метою забезпечення органів досудового розслідування, інших уповноважених осіб необхідною інформацією щодо особливостей призначення експертиз під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, надання переліку можливих об'єктів дослідження, визначення основних завдань та питань, які підлягають вирішенню при їх призначенні за окремими видами та підвидами експертиз.

1. Загальна характеристика корупційних кримінальних правопорушень та їх криміналістична класифікація

До корупційних кримінальних правопорушень законодавець відносить кримінально карані діяння, які полягають у неправомірному використанні (зловживанні) посадовими особами органів державної влади або органів місцевого самоврядування наданої їм влади або свого посадового становища в особистих інтересах або інтересах третіх осіб.

Такі суспільно небезпечні діяння передбачені в Особливій частині Кримінального кодексу (далі – КК) України і містять ознаки корупції та корупційного правопорушення. *Корупційними кримінальними правопорушеннями*, згідно з першим абзацом примітки до ст. 45 КК України вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК України.

Відповідно до другого абзацу примітки до цієї статті, *кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією*, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені ст. 366-2, 366-3 КК України.

Стаття 91 КПК України встановлює перелік обставин, які підлягають доказуванню. До них належать як елементи складу кримінального правопорушення, так і елементи, які визначають його криміналістичну характеристику.

Призначення судових експертиз відноситься до криміналістичної тактики і безпосередньо пов'язано з криміналістичною характеристикою злочинного діяння. Правильне визначення її елементів є передумовою ефективного використання суб'єктом розслідування спеціальних знань експерта під час проведення ним судової експертизи з метою встановлення

фактичних даних та формування доказової бази у кримінальному провадженні.

За критерій покладений в основу віднесення кримінальних правопорушень до категорії корупційних було взято родовий об'єкт посягання – встановлений законодавством порядок здійснення посадовими та службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності своїх повноважень, додатково увівши до нього сферу надання публічних послуг.

Спільним елементом кримінально-правової та криміналістичної характеристики корупційних кримінальних правопорушень є особа злочинця. Її характерною особливістю є наявність повноважень для вчинення певних юридично-значимих дій (крім ст. 368-3, 368-4 та 369 КК України, де в частині надання пропозиції чи обіцянки суб'єкт є загальним) та перебування на посаді, визначеній Законом України «Про запобігання корупції».

До характеристики особи злочинців-корупціонерів слід віднести наявність організаторських здібностей, професійних та юридичних знань, ініціативність, обережність, ретельність у прихованні слідів протиправної діяльності.

Саме така специфіка особи злочинця-корупціонера є передумовою ретельного планування розслідування, вибору найбільш оптимальних тактичних прийомів і тактичних операцій під час розслідування.

Використання деяких елементів криміналістичної характеристики надає можливість провести класифікацію корупційних кримінальних правопорушень за криміналістично значущими ознаками, які є передумовою призначення суб'єктом розслідування судових експертиз певного виду для вирішення конкретних питань з метою з'ясування обставин, які підлягають доказуванню.

Аналіз криміналістичної характеристики корупційних кримінальних правопорушень показав, що найбільш значущими для розслідування та

універсальними елементами для більшості відповідних складів злочинів є спосіб вчинення та його суб'єкт.

Зокрема, відповідно до суб'єкта корупційні кримінальні правопорушення поділяються на ті, що вчиняються: *спеціальним суб'єктом*, який не є службовою особою (працівник державного підприємства, установи чи організації, незалежно від роду діяльності, який не є службовою особою (ст. 354 КК України); особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (ст. 365-2 КК України); суб'єкт декларування (ст. 366-2 КК України); *загальним суб'єктом* (фізична особа, яка здійснює підкуп службової особи (ст. 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України); *службовою особою* (всі інші корупційні кримінальні правопорушення).

Водночас кожне корупційне кримінальне правопорушення має свій предмет – те, на що посягає службовець-корупціонер або особа, яка пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду, у зв'язку з бажаними діями посадовця.

Предмет кримінального правопорушення визначається у диспозиції статті КК України. Це будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями, щодо яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину.

З криміналістичної точки зору предмети злочинного посягання можна поділити на загальні та спеціальні. У даному випадку спеціальним предметом корупційних кримінальних правопорушень є об'єкти матеріального світу, із спеціальним правовим статусом, обіг яких врегульовується окремими правовими нормами, а встановлення приналежності до яких, а також визначення їх якісних та кількісних характеристик можливе лише шляхом використання спеціальних знань експерта.

До корупційних кримінальних правопорушень із *загальним предметом* відносять такі, що передбачені: ст. 191, 354, 364, 364-1, 365, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України. Зі *спеціальним предметом*: ст. 210 (бюджетні кошти), ст. 262 (вогнепальна зброя, боєприпаси вибухові речовини та радіоактивні

матеріали), ст. 308, ст. 312 та ст. 320 (наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори), ст. 313 (обладнання призначене для виготовлення наркотичних засобів психотропних речовин та їх аналогів), ст. 357 (документи, штампи, печатки), ст. 410 (зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка чи інше військове майно).

Зазначені склади корупційних кримінальних правопорушень мають специфічні предмети посягання, характеристики, яких виходять за межі загального рівня юридичних знань. А у низці випадків Верховний Суд чітко визначив необхідність проведення експертизи з метою встановлення належності предметів до певного класу, виду, придатності їх для використання за призначенням, а також для встановлення їх кількісних і якісних характеристик.

Іншим елементом криміналістичної характеристики, який слугує класифікаційним критерієм, є розмір шкоди та ступінь тяжкості наслідків, які виявляються в грошовому еквіваленті. Оскільки низкою статей КК України про корупційні кримінальні правопорушення визначено грошовий еквівалент завданої шкоди чи збитків, то для правильної кваліфікації протиправних діянь необхідно встановлення його точного розміру. Дана обставина є передумовою призначення судових експертиз у галузі товарознавства, транспортного товарознавства, військового майна, економіки тощо.

Питання розміру шкоди (збитків) актуальне щодо наступних складів корупційних злочинів: ч. 4, 5 ст. 191 (в частині вартості майна здобутого злочинним шляхом), ч. 1, 2. ст. 210 (в частині розміру бюджетних коштів), ст. 364, 364-1, 365-2 (в частині грошового еквіваленту шкоди та наслідків), ст. 368 (в частині встановлення розміру неправомірної вигоди).

Важливим елементом криміналістичної характеристики кримінального правопорушення є спосіб його вчинення. Усі корупційні кримінальні правопорушення, визначені у примітці до ст. 45 КК України, прямо чи опосередковано у своїй диспозиції складу злочину визначають спосіб

вчинення діяння. Відповідно, при їх розслідуванні саме ця обставина підлягає доказуванню і безпосередньо впливає на кваліфікацію злочину.

З аналізу примітки до ст. 45 КК України слідує поділ корупційних кримінальних правопорушень залежно від способу їх вчинення, зокрема на ті, що вчиняються з використанням суб'єктом правопорушення службового становища, та без такого зловживання, а також кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Тому корупційні кримінальні правопорушення можна поділити на умовно корупційні, тобто вчинені шляхом зловживання службовим становищем; виключно корупційні, тобто ті, які законодавець відносить до корупційних не залежно від способу вчинення; та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією (декларування недостовірної інформації; неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування).

Одним із основних способів вчинення корупційних кримінальних правопорушень є зловживання. Диспозиції статей передбачають відповідальність за зловживання владою, повноваженнями, впливом чи службовим становищем. Поняття зловживання владою або службовим становищем визначено у ст. 364 КК України. Зокрема зловживання владою або службовим становищем це умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

До корупційних кримінальних правопорушень, для яких характерним способом їх вчинення є зловживання службовим становищем, слід віднести діяння, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 374, 410 КК України.

Зловживання повноваженнями, тобто умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

До корупційних кримінальних правопорушень, для яких характерний спосіб вчинення шляхом зловживання повноваженнями, слід віднести, діяння, передбачені ст. 364-1, 365-2 КК України.

Корупційні кримінальні правопорушення, вчинені шляхом зловживання владою, повноваженнями чи службовим становищем, мають матеріальний склад та передбачають заподіяння істотної шкоди охоронюваним інтересам. Відповідно, для правильної кваліфікації злочинного діяння за наведеними вище статтями КК України, предметом доказування є розмір такої шкоди. Іншим аспектом вчинення наведеної категорії кримінальних правопорушень є матеріальне вираження наслідків. Відповідно до аналізу судової практики, матеріальне вираження наслідків, спричинених цими корупційними кримінальними правопорушеннями, полягає у видачі (підписанні) документів розпорядчого та дозвільного характеру, створення фальсифікованих документів довідкового характеру, бухгалтерського обліку тощо, укладення угод на завідомо дискримінаційних умовах, внесення завідомо неправдивих даних у відповідні державні реєстри та вчинення інших юридично значимих дій, що відображається у паперових та електронних документах.

В окрему статтю законодавець вивів такий спосіб вчинення корупційного кримінального правопорушення як зловживання впливом (ст. 369-2 КК України). На відміну від інших, скоєних шляхом зловживання владою, повноваженнями, чи службовим становищем, зловживання впливом

має формальний склад і не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків.

Окремою ознакою, яка характеризує спосіб вчинення корупційного кримінального правопорушення, є характер взаємодії між суб'єктами в процесі його скоєння. Зокрема, для низки правопорушень характерним є такий спосіб вчинення як підкуп (ст. 354, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України).

Виходячи з диспозицій зазначених статей під поняттям підкупу законодавець розуміє пропозицію, обіцянку, прийняття пропозиції та одержання неправомірної вигоди суб'єктом злочину, як наслідок вчинення відповідних дій у межах наявних повноважень на користь іншої особи. Підкуп знаходить своє вираження як у вигляді певних об'єктів матеріального світу, які можна оцінити в грошовому еквіваленті, так й у вербальних, письмових (у тому числі за допомогою засобів електронного зв'язку) та конклюдентних діях, які не мають свого матеріального вираження, можуть не залишати матеріальних слідів, а існувати виключно в інформаційному полі.

Характеризуючи спосіб вчинення корупційних кримінальних правопорушень, слід окремо зупинитися на вимаганні. Зокрема, ч. 4. ст. 354, ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4, ч. 3 ст. 369-2 КК України, як кваліфікуючу ознаку визначено вимагання неправомірної вигоди. Поняття вимагання визначено у ст. 189 КК України як вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці.

Тому при планування розслідування зазначених кримінальних правопорушень слідчому необхідно встановити не тільки факт пред'явлення вимоги, але й наявність у діях суб'єкта правопорушення факту погрози

застосування насильства, обмеження прав свобод і законних інтересів, пошкодження чи знищення майна або розголошення певних відомостей про особу. Відповідно, при кваліфікації кримінальних правопорушень за кваліфікуючою ознакою «вимагання» в обов'язковому порядку повинен бути потерпілий, щодо якого здійснюється вимагання.

Слід також враховувати позицію Верховного Суду з питань правдоподібності реалізації погрози. Погроза при вимаганні має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована.

Наведена класифікація корупційних кримінальних правопорушень, за основу якої взято елементи криміналістичної характеристики, дає можливість правильно обрати вид судової експертизи, залежно від слідчої ситуації, визначити об'єкти, які підлягають експертному дослідженню та питання, які необхідно вирішити.

2. Процесуальні аспекти призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення

Однією з найбільш кваліфікованих та ефективних процесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення є призначення судових експертиз. Правопорушення, що пов'язані із злочинною діяльністю певних корумпованих осіб, охоплюють різноманітні сфери життєдіяльності людини. Можливість самостійно дослідити окремі елементи цієї діяльності доволі часто виходять за межі юридичних знань слідчого, детектива, прокурора, адвоката, суду. З метою пізнання та отримання нової інформації про

особливості окремих об'єктів, процесів або явищ у кримінальному провадженні, сторони мають право, а слідчий або прокурор в окремих випадках (ч. 2 ст. 242 КПК України), зобов'язані звернутись до експерта для проведення експертизи.

Сутність призначення експертизи у кримінальному провадженні про корупційне правопорушення полягає в тому, що сторони провадження й суд намагаються встановити фактичні дані, що мають суттєве значення для розслідування правопорушення, шляхом використання спеціальних знань застосованих експертом в процесі проведення експертизи і які неможливо здобути в інший спосіб. Тобто експертиза є способом збору доказів експертом на основі існуючих методик шляхом проведення наукового дослідження відповідних об'єктів або явищ. На стадії досудового розслідування експертиза сприяє об'єктивності, повноті та всебічності пізнання події і обставин кримінального правопорушення. У свою чергу висновки експертів є джерелами доказів, що містять інформацію, яка є доказами у кримінальному провадженні.

Метою призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення є: всебічне, повне, об'єктивне, комплексне дослідження об'єктів, у результаті чого формуються та надаються науково-обґрунтовані висновки про ті чи інші властивості об'єктів дослідження, здобутих в процесі збирання доказів, можливість існування певних фактів та явищ, а також інші питання, що можуть бути вирішені з використанням спеціальних знань експертів при розслідуванні корупційних правопорушень.

Суб'єктами проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення можуть бути юридичні та фізичні особи, які організовують та безпосередньо виконують різного роду дослідження, які володіють відповідними спеціальними знаннями у певній галузі.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також

судові експерти, які не є працівниками зазначених установ. До суб'єктів державних спеціалізованих експертних установ належать:

– науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;

– науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;

– експертні служби: Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Найчастіше до проведення експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення залучаються судово-експертні установи Міністерства юстиції (*далі* – МЮ) – науково-дослідні інститути судової експертизи (*далі* – НДІСЕ) та Міністерства внутрішніх справ України (*далі* – МВС) – науково-дослідні експертно-криміналістичні центри МВС України (*далі* – НДЕКЦ).

До сфери управління МЮ України належить сім науково-дослідних установ судових експертиз, до складу яких входять чотирнадцять відділень, а саме: Київський НДІСЕ (відділення у містах Вінниця, Тернопіль, Черкаси, Чернігів, Житомир, Хмельницький); Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (відділення у містах Полтава, Суми, Северодонецьк (Донецьке відділення), Луганськ); Одеський НДІСЕ (відділення у містах Кіровоград, Миколаїв, Херсон); Львівський НДІСЕ (відділення у місті Луцьк); Кримський НДІСЕ; Дніпропетровський НДІСЕ; Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності.

Проведення експертиз експертними підрозділами МЮ України регламентується Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5. Відповідно до наказу та «Переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей Київського НДІСЕ

МЮ України» експертними підрозділами МЮ України проводяться близько 100 різновидів (підвидів) криміналістичних, спеціальних та інших видів експертиз, що є найбільшою за кількістю серед всіх державних експертних установ в Україні.

Одним з головних суб'єктів експертного забезпечення досудового розслідування та судового розгляду є Експертна служба МВС України, яку утворено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 988. Після прийняття у 2015 році Закону України «Про Національну поліцію», наказом МВС України від 03.11.2015 № 1343, було затверджено нове Положення про Експертну службу МВС України, у відповідності до якого організаційно-управлінське та науково-методичне керівництво діяльністю НДЕКЦ та Експертною службою в цілому, покладено на Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (далі – ДНДЕКЦ).

До основних завдань Експертної служби МВС України відносять:

- проведення судових експертиз в кримінальних, виконавчих провадженнях, адміністративних, цивільних та господарських справах, справах про адміністративні правопорушення, а також забезпечення в установленому порядку участь спеціалістів Експертної служби в слідчих (розшукових) діях;

- проведення експертних досліджень на договірних засадах з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб з урахуванням обмежень, передбачених Законом України «Про судову експертизу».

Таким чином, сторони кримінального провадження для вирішення необхідних питань, що потребують використання спеціальних знань при розслідуванні корупційних правопорушень, мають право обрати будь-яку державну експертну установу судової експертизи, або експерта, що забезпечує принцип процесуальної самостійності у прийнятті рішення. Під час судового розгляду кримінального провадження, в якості доказу може бути одночасно надано два або декілька висновків з одних і тих же питань,

які виконані експертами різних експертних установ та відомств, як за дорученням сторони обвинувачення, так і сторони захисту.

Відповідно до ст. 69 КПК України «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань».

Загально-правові вимоги до експерта передбачені ст. 10-11 Закону України «Про судову експертизу» та до них відносять: 1) наявність необхідних знань для надання висновку з досліджуваних питань; 2) експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому Законом України «Про судову експертизу»; 3) експерт повинен володіти дієздатністю; 4) експерт не повинен мати не зняту або не погашену судимість, або на нього протягом останнього року не було накладено адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації експерта.

Процесуальні вимоги до особи експерта передбачені нормами кримінального процесуального законодавства. З огляду на це, згідно з нормами кримінального процесуального закону, не можуть бути експертами: а) особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК України); б) особи, які вже проводили ревізію, перевірку, матеріали яких використовуються в цьому провадженні (ч. 2 ст. 79 КПК України); в) особи, відносно яких існують обставини, що забороняють їх участь у кримінальному провадженні та виступають підставами для їх відводу (ч. 1 ст. 77 КПК

України) з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як експерта не може бути підставою для відводу (ч. 1 ст. 79 КПК України). Не можна залучати до виконання обов'язків судового експерта осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними, а також тих, які мають судимість або на яких протягом останнього року накладали адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у виді позбавлення кваліфікації судового експерта.

У ст. 69 КПК України сформульовані права та обов'язки експерта у кримінальному провадженні. КПК України окремо виділяє право експерта ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні (п. 5 ч. 3 ст. 69 КПК України). Беручи участь у процесуальних діях, що стосуються предметів та об'єктів дослідження – допиті, огляді місця події, речей, документів тощо, експерт може при цьому ставити запитання допитуваним, звертати увагу під час проведення інших процесуальних дій на обставини, які мають значення для його висновку, щоб вони були занесені до протоколу цієї дії.

З метою з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, експерт має право виходити за межі отриманого доручення про проведення експертизи і викласти у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, з приводу яких йому не були поставлені запитання. Право на експертну ініціативу є важливою гарантією повноти і всебічності дослідження всіх обставин справи.

Основним процесуальним обов'язком експерта є проведення повного дослідження з використанням сучасних досягнень науки і техніки та формулювання об'єктивного висновку по всіх поставлених питаннях у суворій відповідності з науковими положеннями і наданими йому матеріалами.

Експерт зобов'язаний провести дослідження безпосередньо, тобто особисто, без залучення інших осіб, прибути за викликом до суду для допиту

з питань, що виникли з приводу змісту, методів дослідження та висновків експерта або з інших обставин, пов'язаних із проведенням експертизи, що обумовлено важливістю дотримання процесуальної форми у кримінальному провадженні.

За невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків експерт може бути притягнутий до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та матеріальної відповідальності. Кримінальна відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та за відмову експерта виконувати покладені на нього обов'язки є гарантією достовірності висновку експерта та належного виконання ним своїх професійних обов'язків.

Експертиза призначається експертній установі, експерту або експертам, яких залучають сторони кримінального провадження, у випадках, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання.

Згідно із ст. 243 КПК України, експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження. Отже, сторони кримінального провадження мають право самостійно призначати експертизи шляхом винесення постанови про її призначення, укладання договору з експертною установою.

Сторона захисту має право самостійно залучати експертів для проведення експертизи на договірних умовах, у тому числі обов'язкової. Також експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених ст. 244 КПК України.

Судово-експертну діяльність можуть здійснювати як державні спеціалізовані установи, так і судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про судову експертизу».

Організація проведення судової експертизи, у тому числі під час розслідування корупційного кримінального правопорушення, складається з підготовчого, робочого і заключного етапів призначення судової експертизи.

Підготовчий етап. На підготовчому етапі призначення експертизи при розслідуванні корупційного правопорушення слідчий вивчає фактичні дані здобуті в ході проведення слідчих (розшукових) дій, виділяє об'єкти або явища, які потребують експертного дослідження, визначає вид експертизи та предмет дослідження, приймає рішення про проведення експертизи і обирає експертну установу у якій вона буде проводитись. Наприклад, якщо є потреба у призначенні економічної експертизи для встановлення розміру збитків, виявлення порушень діючого законодавства, слідчий разом із спеціалістом у сфері економіки або ревізором (перевіряючим), що проводив ревізію у підконтрольній установі, відбирає необхідні документи з числа вилучених під час слідчих (розшукових) дій, вивчає результати актів ревізій, визначає підвид економічної експертизи (наприклад судово-бухгалтерську) і приймає рішення про її призначення у визначену ним експертну установу.

Робочий етап. На стадії робочого етапу слідчий готує об'єкти (відібрані документи, матеріали ревізій або перевірок), що потребують дослідження, у тому числі зразки і проби окремих матеріальних об'єктів, речовин в якості порівняльного матеріалу, здійснює їх пакування та опечатування, визначає коло питань, які необхідно вирішити в процесі проведення експертизи та час її призначення.

Завершальний етап. На завершальному етапі слідчий виносить постанову про призначення експертизи, в якій формулює питання експерту та направляє її супровідним листом разом із матеріалами до експертної установи.

Використання допомоги спеціалістів. Призначаючи судову експертизу, слідчий використовує допомогу спеціалістів відповідних профілів, зокрема при відборі зразків, формулюванні питань експерту, а також отримує іншу

практичну та довідково-консультативну допомогу щодо зберігання, пакування об'єктів та їх транспортування до експертної установи.

3. Види судових експертиз у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення

Найчастіше у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення призначаються наступні види криміналістичних, спеціальних та інших видів експертиз: почеркознавчі; технічні експертизи документів; експертизи вогнепальної зброї; трасологічні; вибухово-технічні; фототехнічні та портретні; відео-, звукозапису; матеріалів, речовин та виробів; інженерно-транспортні; безпеки життєдіяльності, будівельно-технічні; земельно-технічні; пожежно-технічні, комп'ютерно-технічні; оціночно-будівельні; оціночно-земельні; експертизи з питань землеустрою; економічні; товарознавчі; автотоварознавчі; транспортно-товарознавчі; експертизи військового майна; експертизи у сфері інтелектуальної власності; психологічні; мистецтвознавчі, гемологічні та ін. Перелік експертиз може бути доповнений іншими видами експертних досліджень, які проводяться спеціальними науково-дослідними установами інших міністерств та відомств.

Доцільно навести важливу, з теоретичної та практичної точок зору, класифікацію судових експертиз за характером вирішуваних завдань. Класифікація експертиз за зазначеним критерієм базується на двох фундаментальних теоріях криміналістики: ідентифікації – як процесу дослідження, в результаті якого може бути зроблено висновок щодо наявності або відсутності тотожності, та діагностики – пізнання змін, що відбулися у результаті вчинення злочину, причин і умов цих змін на основі вибіркового вивчення властивостей і стану взаємодіючих об'єктів, з метою визначення механізму злочину в цілому або окремих його фрагментів.

На основі зазначених положень сформувались класифікації судових експертиз залежно від вирішуваних завдань. Сучасний погляд науковців на класифікацію за таким критерієм передбачає поділ всіх видів експертиз на ідентифікаційні та неідентифікаційні – діагностичні, класифікаційні та ситуаційні.

Під час розслідування корупційних правопорушень, а саме: які вчиняються шляхом зловживання службовим становищем (статті 191, 262, 308, 312, 313, 357, 410 КК України); в яких порушуються встановлені правила обігу певних об'єктів (ст. 320); які винятково містять в собі протиправну корупційну складову (статті 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України), слідчий стикається з різноманітними матеріальними об'єктами – речовими доказами, документи, документами, що одночасно є речовими доказами, а також предметами, які потребують всебічного експертного дослідження та проведення судових експертиз. Для цього проводяться окремі судові експертизи.

3.1. Почеркознавча експертиза

Найчастіше об'єктами експертних досліджень у більшості корупційних кримінальних правопорушень є документи, які містять рукописні тексти.

Загальним *предметом* судово-почеркознавчої експертизи є фактичні данні, що відносяться до компетенції експерта-почеркознавця, які встановлюються ним при проведенні почеркознавчих досліджень.

Об'єктами експертних досліджень у таких провадженнях є документи, які є носіями доказової інформації і містять рукописні тексти, в яких закріплені думки певних осіб (в тому числі службових), окремі події або факти, пов'язані з діяльністю підприємств. Викладений зміст в окремих документах часто використовується як засіб для вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

Досудовим розслідування встановлено, що службова особа, зловживаючи своїм службовим становищем внесла до офіційних

електронних документів інформаційної системи АС «Податковий блок» завідомо неправдиву інформацію про повідомлення ФОП Мельником Ю.В. про прийняття 13.12.2017 року на роботу чотирьох працівників. Для проведення почеркознавчої експертизи надані документи: 1. Повідомлення про прийняття працівника на роботу, від приватного підприємця Мельника Ю. В., за вх. № 22978 від 16.12.2017 року. 2. Повідомлення про прийняття працівника на роботу, від приватного підприємця Мельника Ю. В., за вх. № 22286 від 13.12.2017 року. 3. Повідомлення про прийняття працівника на роботу, від приватного підприємця Мельника Ю. В., за вх. № 22971 від 13.12.2017 року. 4. Повідомлення про прийняття працівника на роботу, від приватного підприємця Мельника Ю. В., за вх. № 22441 від 15.12.2017 року.

До власних (безпосередніх) об'єктів почеркознавчих досліджень відносять рукописні тексти, змістовна сторона яких зафіксована за допомогою буквених (або) цифрових позначень; підписи, які відображають прізвище (ім'я, по-батькові) особи у вигляді букв (та) умовних письмових знаків та мають посвідчувальне призначення; короткі записи, зафіксовані за допомогою одного або декількох слів, наприклад резолюція на документі виконана службовою особою тощо.

У Тернопільському науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС проводилася почеркознавча експертиза за фактом розслідування дій службових осіб Дунаєвецької селищної ради, які упродовж листопада-грудня 2017 року внесли завідомо неправдиві відомості до таблицю виходу на роботу Особи_1. Об'єктами дослідження були документи, заповнені підозрюваними особами: таблиць виходу на роботу Особи_1, до якої застосовано адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт від 30 листопада 2017 року; таблиць виходу на роботу Особи_1, до якої застосовано адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт від 06 грудня 2017 року.

Завдання, які вирішуються під час проведення почеркознавчих досліджень поділяють на ідентифікаційні та неідентифікаційні – діагностичні та класифікаційні.

Предметом ідентифікаційної почеркознавчої експертизи є вирішення завдань, пов'язаних із встановленням конкретного виконавця рукопису або підпису, встановлення факту виконання однією особою різних текстів, окремих фрагментів тексту або підписів, автора (укладача) тексту рукопису.

Найбільш поширеним завданням, яке ставиться перед експертом-почеркознавцем є ідентифікація виконавця тексту або підпису. Необхідність встановлення виконавця тексту або підпису може виникнути у слідчого чи суду під час вивчення письмового документа, коли зміст написаного становить доказ певного факту. Наприклад, резолюція керівника підприємства на документі про необхідність закупівлі чи списання товаро-матеріальних цінностей, або підпис керівника у наказі про прийняття або звільнення особи з роботи. Встановлення виконавця тексту документа може вказати на коло осіб, причетних до вчинення привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, встановити зв'язок між конкретними особами при отриманні незаконної вигоди.

До особливої групи завдань ідентифікаційного дослідження відносять встановлення факту виконання однією особою рукописних текстів у різних документах, або у його окремих фрагментах. Ідентифікаційна почеркознавча експертиза призначається також у випадку, якщо підозрюваний визнає, що рукописний текст в одному з документів, який підтверджує факт будь-якої дії виконаний ним, а в іншому документі він заперечує таке виконання, при цьому у слідчого є підстави вважати, що свідчення підозрюваного не відповідають дійсності. В даному випадку на вирішення експерта повинно бути поставлено питання про те, чи однією особою виконані обидва тексти у документах, причому перший документ використовується в якості зразка почерку підозрюваного.

У слідчій і судовій практиці при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень нерідко зустрічаються випадки, коли для підтвердження факту позики видаються розписки. У результаті пред'явлення таких розписок підозрюваним встановлюється, що підписи на розписках виконані тими ж особами від імені яких вони значаться, а сам змістовний текст або його частина, за їхніми свідченнями, виконані не ними, а були дописані іншими особами (наприклад, сума прописом, окремі цифри).

Питання про виконання кількох текстів чи підписів однією особою може бути поставлено і в тих випадках, коли слідчому (при відсутності підозрюваної особи) необхідно встановити, що одна особа є виконавцем всіх текстів анонімних листів або підписів від імені вигаданих осіб. Слідчий або суд, призначаючи експертизу почерку в подібних випадках, може винести на вирішення експерта питання про виконання тексту однією особою або різними особами.

До завдань ідентифікаційного характеру відноситься також і встановлення укладача (автора) досліджуваного тексту. Питання про укладача документа може виникнути у слідчого і суду у випадках, коли:

- рукопис виконаний зміненим почерком, в результаті чого неможливо встановити його безпосереднього виконавця, або якщо текст виконаний за допомогою принтера, однак досліджувані тексти містять необхідну кількість ознак писемної мови, що дозволяє провести ідентифікацію їх укладача;

- слідчому відомий безпосередній технічний виконавець досліджуваного тексту, але у нього є підстави припускати, що виконавець і укладач тексту - різні особи.

Предметом діагностичної почеркознавчої експертизи є вирішення завдань, пов'язаних із встановленням умов виконання рукопису, стану особи. Діагностичні дослідження проводяться з метою: встановлення факту письма в незвичних умовах або при незвичному стані особи, що його виконувала; встановлення одночасності виконання всіх фрагментів тексту, які підлягають

дослідженню; вирішення питання давності виконання досліджуваного рукопису; визначення статі виконавця по рукописному тексту тощо.

Такі почеркознавчі дослідження можуть мати місце у випадках, коли підозрювана особа стверджує, що підписувала документ в незвичних для себе умовах написання, або в інший період часу, аніж вказано у реєстраційному журналі обліку вихідних документів тощо.

Питання про умови виконання рукописів іноді доводиться з'ясовувати слідчому або суду при перевірці показань обвинувачених, свідків чи потерпілих або з метою уточнення чи оцінки висновку експерта, що містить висновок про неможливість вирішення поставленого перед експертом питання. Наприклад, експерт при дослідженні підпису на видатковому ордері встановив як співпадаючі ознаки почерку, так і розбіжні, проте на його думку це не є достатньою підставою для позитивного або негативного висновку. З цієї причини експерт прийшов до висновку про неможливість вирішення поставленого перед ним завдання. При оцінці такого висновку у слідчого можуть виникнути додаткові питання, що стосуються впливу умов письма на прояв ознак підпису. Перед експертом у такому випадку може бути поставлене завдання: встановити, чи могли з'явитися розбіжні ознаки почерку внаслідок виконання підпису певною особою у незручній позі або хворобливому стані.

У деяких випадках в якості одного із завдань діагностичного дослідження, яке ставлять перед експертом, є встановлення факту дописки слова або фрази до тексту, цифри до числа тощо. Зазначене завдання може бути поставлено в разі, коли питання про виконання окремих фрагментів тексту певною особою не викликає сумнівів. Однак слідчого або суд цікавить питання одночасності виконання досліджуваних записів. Наприклад, для справи може мати суттєве значення встановлення, чи виконаний весь рукописний текст у накладній в один і той же час, або деякі з найменувань товарів були дописані після написання основного тексту. Зазвичай, це

завдання вирішується комплексним дослідженням із застосуванням методики як почеркознавчої експертизи, так і технічної експертизи документів.

Предметом класифікаційної почеркознавчої експертизи є вирішення завдань, пов'язаних із встановленням за почерком соціально-демографічних характеристик (статі, віку) виконавця рукописного тексту.

До основних питань при призначенні почеркознавчих експертиз відносять:

Чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) певною особою (службовою особою)? Чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у документі (документах) (назва документа та його реквізити, графа, рядок) однією особою? Чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою? Чи перебувала особа, яка виконала рукописний текст документа (назва документа, його реквізити, графа, рядок) у незвичайному стані? Чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) навмисно зміненим почерком? Особою якої статі виконано рукописний текст? До якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту?.

Особливістю призначення почеркознавчих експертиз рукописних текстів є представлення експерту оригіналів документів. Для їх ефективного проведення слідчий зобов'язаний надати експерту максимально можливу кількість вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків почерку (цифрових записів, підписів) осіб, які підлягають ідентифікації. У їх кваліфікованому відборі може надати допомогу залучений в якості спеціаліста експерт-почеркознавець.

3.2. Технічна експертиза документів

Технічна експертиза документів (далі – ТЕД) у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення є дослідженням документа, що має за мету визначення способу його виготовлення, встановлення наявності у ньому змін та способів їх внесення, виявлення невидимих записів, а також ідентифікацію предметів і матеріалів, які використовувались для виготовлення документа або внесення до нього змін.

Предмет ТЕД становлять факти і обставини, пов'язані з способом виготовлення документів, внесення у них змін, виявлення невидимих записів, ототожнення матеріалів документів і технічних засобів виготовлення документів, які встановлюються на основі спеціальних знань експерта у галузі технічного дослідження документів.

Об'єкти ТЕД є носіями інформації про обставини виготовлення документа (спосіб, час, технічні засоби, матеріали, що використані для виготовлення документа, тощо); первинний зміст документа, наявність змін у змісті документа і спосіб їх внесення; тотожність технічних засобів, конкретно визначеного обсягу матеріалу, використаного для виготовлення документа; належність частин документа одному цілому.

Досудовим розслідуванням встановлено, що посадові особи Тернопільської міської ради, зловживаючи владою, всупереч встановлених законом норм, на підставі підроблених документів наданих ТОВ «ТЕР-ВІВ», надали дозвіл на розроблення проекту землеустрою для обслуговування неіснуючої споруди для провадження підприємницької діяльності з реконструкцією під торгово-побутові офісні приміщення за адресою Тернопільська область, м. Тернопіль вул. Митрополита Шептицького, 4 В, з метою отримання неправомірної вигоди та передачі земельної ділянки у незаконну власність ТОВ «ТЕР-ВІВ». У справі технічною експертизою документів досліджувалися: 1. Технічний паспорт на будинок – споруду для підприємницької діяльності, реєстровий номер 00893 від 12.10.2018. 2. Технічний паспорт на будинок – споруду для підприємницької діяльності, реєстровий номер 00978 від 21.10.2019.

За процесуальною природою об'єктами ТЕД у кримінальних провадженнях вважаються документи, предмети і речовини, які є носіями

доказової інформації. Вони поділяються на: об'єкти, що перевіряються; відношення яких до провадження, визначається залежно від результатів експертизи; документи-речові докази, що можуть бути одними із засобів вчинення корупційних кримінальних правопорушень, а також порівняльні об'єкти-зразки (вільні, експериментальні) чи виготовлені експертом у ході експертного експерименту під час дослідження.

За речовою природою серед об'єктів ТЕД можна виділити: власне документи; пристосування для їх виготовлення або для внесення змін до раніше виготовлених документів; речовини для виготовлення документів або внесення змін до них.

Відповідно до кримінального провадження за ч. 3 ст. 368 КК України, т.в.о. сільського голови Ліцанецької сільської ради Бучацького району Тернопільської області Особа_1, яка, відповідно до п. 2 примітки до ст. 368 КК України, належить до особи, що займає відповідальне становище, вимагала та 20.02.2020 року отримала від Особи_2 неправомірну вигоду в сумі 1000 доларів США за вчинення дій, які входять до компетенції сільського голови. Під час розслідування корупційного кримінального правопорушення, експерт при проведенні технічної експертизи документів дослідив Рішення сесії Ліцанецької сільської ради Бучацького району Тернопільської області № 260 від 19.02.2020, що було сфабриковано у зв'язку з одержанням Особою_1 неправомірної вигоди.

До технічної експертизи документів відносять такі її підвиди:

- дослідження реквізитів документів;
- дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів;
- дослідження матеріалів документів.

При проведенні зазначених експертиз вирішуються діагностичні, ідентифікаційні та класифікаційні завдання.

Дослідження реквізитів документів при проведенні ТЕД.

Об'єктами дослідження реквізитів документів є реквізити та технічні засоби, які використовуються для виготовлення документів, для внесення змін до змісту документа, для обробки документа. Реквізити документа за

способом виконання поділяють на: рукописні реквізити (тексти, короткі записи, підписи); відбитки друкарських форм (відбитки печаток і штампів, зображення компостерів і перфораторів, знакодруквальних апаратів); наклеєні реквізити (фотознімки, марки, голографічні зображення, ярлики).

Технічні засоби для виконання реквізитів у документах за споживчим призначенням поділяють на дві групи; пишучі прилади (чорнильні ручки, кулькові ручки, фломастери, гелеві ручки та ручки типу ROLLER, олівці); друкарські форми (кліше, компостери, перфоратори, знакодруквальні пристрої, поліграфічна та розмножувальна техніка).

Основні завдання дослідження реквізитів документів: установлення способу виконання реквізитів документів; визначення давності виконання (нанесення) реквізитів документів; встановлення факту і способу зміни реквізитів документів; установлення первинного змісту реквізитів; виявлення слабовидимих, невидимих і таких, що не читаються, реквізитів; ідентифікація технічних засобів, що використовувалися для виконання реквізитів документа.

Відповідно до класифікації реквізитів за способом виконання, в межах експертизи реквізитів документів, виокремлюють експертизи: рукописних реквізитів, відбитків друкарських форм, наклеєних реквізитів.

До основних питань при призначенні експертиз дослідження реквізитів документів відносять:

При дослідженні рукописних записів: 1) Яким способом виконані записи (безпосередньо пишучим приладом або з використанням копіювально-розмножувальної техніки, шляхом монтажу)? 2) Пишучим приладом якого роду (виду) виконані дані записи? 3) Чи виконано рукописний текст пишучим приладом, наданим на дослідження? 4) Які властивості має підкладинка, на котрій знаходився документ при його виготовленні (м'яка, тверда, шерехата, чиста, забруднена і чим саме)? 5) Чи виконано підпис з попередньою технічною підготовкою, за допомогою факсиміле? 6) У якій послідовності нанесені штрихи рукописних записів, що перетинаються, та

інших реквізитів даного документа? 7) Чи піддавалися змінам рукописні записи в документі шляхом дописування, домальовування окремих штрихів, виконання одних штрихів поверх інших? 8) Чи піддавалися рукописні записи в наданому на дослідження документі змінам шляхом підчистки? 9) Чи піддавалися рукописні записи в наданому на дослідження документі змінам шляхом травлення (змивання)? 10) Яким є зміст записів, що видалені з даного документа шляхом травлення (підчистки)? 11) Яким є зміст записів, що відобразилися на аркушах копіювального паперу? 12) Одним або різними пишучими приладами виконано записи в даному документі? 13) Для виконання скількох документів застосовувався наданий аркуш копіювального паперу?

При дослідженні відбитків друкарських форм – печаток і штампів:

1) Яким способом нанесено зображення відбитка печатки (штампа) у даному документі? 2) Яким способом виготовлено печатку (штамп), відбиток котрого є в даному документі? 3) Чи відповідає час нанесення відбитку печатки (штампу) даті, вказаній у даному документі? 4) У який період часу нанесено відбиток печатки (штампу) в даному документі? 5) Чи вносилися зміни до змісту відбитку печатки (шляхом домальовування, підчистки, травлення)? 6) Яким є первинний зміст відбитка печатки, що піддавався змінам? 7) Чи нанесено відбиток даною печаткою (штампом)?

При дослідженні текстів, що віддруковані на знакодруквальних апаратах: 1) Яким способом виконано текст? 2) У якій послідовності виконано друкований текст та інші реквізити документа? 3) Чи відповідає час виконання друкованого тексту даті, вказаній у даному документі? 4) Знакодруквальний апарат якого типу, моделі використовувався для виконання тексту даного документа? 5) Чи піддавався зміст тексту в даному документі зміні шляхом підчистки, травлення? 6) Яким був первинний зміст тексту, що піддавався змінам?

При дослідженні поліграфічної продукції: 1) Чи виконано текст у даному документі поліграфічним способом? 2) Яким способом виконано

текст даного документа? 3) Чи однаковим способом виготовлені надані на експертизу документи? 4) Чи виконані окремі реквізити даного документа на електрофотографічній копії іншого документа шляхом монтажу? 5) У якій послідовності виконано в даному документі реквізити, нанесені електрофотографічним способом, та інші реквізити? 6) Чи виготовлені дані документи з використанням зображення, що є на наданих оригіналах і фотонегативах? 7) Чи на одному електрофотографічному апараті (іншому копіювально-розмножувальному апараті) виконано копії даного документа? 8) Якими є тип, марка, модель електрофотографічного апарату (іншого копіювально-розмножувального апарату), використаного для виконання даної копії документа?

При дослідженні наклеєних реквізитів: 1) Чи проводилась заміна (переклеювання) фотознімку (марки, голографічного зображення) в даному документі? 2) Чи проводилась заміна листів у даному документі? 3) Яким є первинний зміст документа, що піддавався зміні шляхом наклеювання реквізитів?

При дослідженні спалених документів: 1) Результатом згоряння якої кількості і яких саме документів є обпалені (обвуглені) залишки аркушів паперу? 2) Яким є зміст тексту спалених документів?

Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів при проведенні ТЕД.

Об'єктами експертизи друкарських форм та інших засобів виготовлення документів є: грошові знаки Національного банку України та інших країн, які знаходяться чи знаходились в обігу; бланки документів чи документи України та інших країн, що засвідчують особу, подію, освіту, трудовий стаж тощо; проїзні документи; знаки поштової оплати (поштові марки, конверти з марками, листівки з марками тощо); документи, що обслуговують грошовий обіг; білети тиражних та миттєвих лотерей; цінні папери та інші документи, передбачені чинним законодавством; слідоутворюючі поверхні засобів письма та інших технічних засобів

(друкарських форм, печаток, штампів, факсиміле тощо), за допомогою яких виготовляються документи та їх реквізити на певних матеріальних носіях; зміст документів (текст, підписи, відбитки печаток, штампів тощо).

Основними завданнями дослідження друкарських форм є: установлення особливостей виготовлення друкарських засобів (форм) і відображення їх у відбитках; установлення типу, системи, марки, моделі та інших класифікаційних категорій друкарської техніки (друкарські машинки, касові, телеграфні, інші літерно-цифрові апарати), ідентифікація цих засобів за відбитками їх знаків; установлення зміни первинного тексту документа, виконаного на друкарській машинці; установлення типу та ідентифікація комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки за виготовленими за їх допомогою матеріальними документами; установлення способу нанесення відбитків печаток, штампів тощо; ідентифікація печаток, штампів тощо за їх відбитками; відповідність часу нанесення відбитків печаток, штампів даті виготовлення документа.

До основних питань при призначенні експертиз дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів відносять:

Який (які) спосіб (способи) поліграфічного друку використано під час виготовлення даного документа? Чи відповідає даний документ за своїми характеристиками аналогічним документам, що виготовляються Держзнаком України (або вказати іншого виробника)? Чи з одного набору (одного стереотипу, одним кліше) надруковані дані документи (наводяться їх найменування)? Чи відповідає даний документ (цінний папір) за своїми характеристиками аналогічним документам (цінним паперам) що виготовляються Держзнаком України (або вказати іншого виробника)? Чи відповідає надана банкнота за своїми характеристиками аналогічним банкнотам, що випущені в обіг Національним банком України (або будь-якою іноземної країни)? Яким друкарським засобом (тип, марка, модель) виготовлено текст (зображення) у даному документі? Який тип принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), на якому

виготовлений наданий документ? Чи виготовлено наданий документ за допомогою принтера (копіювального апарата, багатофункціонального пристрою), зразки друку якого надані для порівняльного дослідження? Чи виготовлено надані документи на одному або різних принтерах (копіювальних апаратах, багатофункціональних пристроях)? Яким способом нанесений відбиток печатки (штампа, факсиміле)? Чи нанесено відбиток печатки (штампа, факсиміле) в даному документі наданою печаткою (штампом, факсиміле)? Чи нанесено відбиток печатки (штампа, факсиміле) в наданому документі печаткою (штампом, факсиміле), експериментальні та вільні зразки відбитків якої (якого) надані для порівняльного дослідження? Чи нанесено відбиток печатки (штампа, факсиміле) в наданому документі однією і тією самою печаткою (штампом, факсиміле)? Чи нанесений відбиток печатки (штампа) у той час, яким датований документ?

Головним управлінням Національної поліції в Тернопільській області розслідувалося кримінальне провадження, розпочате при поданні рапорту командиром батальйону № 3 Управління патрульної поліції в Тернопільській області Департаменту патрульної поліції старшим лейтенантом поліції Віталієм Сушком, про те, що гр. А. запропонував неправомірну вигоду за непритягнення його до адміністративної відповідальності за ст. 130 КУпАП (керування в стані алкогольного сп'яніння). Проведенням технічної експертизи документів були вирішенні питання про справжність грошових купюр, наданих на дослідження, номіналом 500 гривень з серійним номером ВЕ 7933217 та номіналом 200 гривень з серійним номером ТЖ 8939325.

Дослідження матеріалів документів при проведенні ТЕД.

Об'єктами дослідження матеріалів документів є: матеріали письма в штрихах (нанесені на основу – папір); матеріали письма в ємностях (у пляшках з чорнилом, в ампулах пишучих приладів, картриджах для деяких видів принтерів); покривний шар на папері (копіювальний папір), тканинах та інших матеріалах (стрічки для знакодрукуювальних пристроїв); нашарування на поверхні друкарських форм (печаток, штампів); забарвлені плями (забруднення) на предметах – елементах речової обстановки події, які,

ймовірно, залишені матеріалами письма; забарвлені речовини в ємностях, які, ймовірно, є матеріалами письма, їх компонентами; папір (картон) – матеріал (основа) документа; вироби (частини виробів) документа; вироби (частини виробів) з паперу та картону; матеріальні утворення, що втратили структуру матеріалу та виробу в результаті вибуху, спалення, забруднення, подрібнення (попіл, обгорілі, обвуглені, розірвані частки, волокна); клей – матеріал документа у вигляді часток, шару на поверхні фрагментів документа (виробу з паперу або картону); клей в ємності; корегувальні речовини у вигляді шару (часток) на поверхні документа (паста-штрих, поверхневий шар корегувального паперу); матеріали, призначені для скріплення частин документа або паперово-білових виробів; матеріали, призначені для виготовлення зовнішнього покриття документа і паперово-білових виробів; речовини (суміші речовин) в ємностях, під дією яких реквізити стають невидимими або слабко видимими (засоби побутової хімії, фармацевтичні препарати дезінфекційної дії, хімічні реактиви тощо).

Основними завданнями дослідження матеріалів документа є: визначення споживчого призначення матеріалу документа, виробу з нього; встановлення належності матеріальних утворень, що втратили структуру матеріалу і виробу (в тому числі документа), конкретному виду; встановлення належності матеріалу стандартній продукції вітчизняного або зарубіжного виробництва; встановлення факту виготовлення матеріалу кустарним способом; визначення джерела походження матеріалу, виробу; віднесення матеріалу до певної маси, виокремленої за специфікою виготовлення, збереження, використання; ідентифікація конкретно виділеного обсягу матеріалу; встановлення належності частин одному виробу; встановлення факту агресивного впливу (термічного, хімічного) на матеріали документа; встановлення часу виконання документа на основі дослідження його матеріалів.

Відповідно до класифікації матеріалів документів за споживчим призначенням у межах експертизи матеріалів документів виокремлюють:

дослідження матеріалів письма, дослідження паперу та паперових виробів, дослідження допоміжних матеріалів, експертизу травлячих (змиваючих) речовин.

До основних питань при призначенні експертиз дослідження матеріалів документів відносять:

При дослідженні матеріалів письма: 1) Чи виконано запис у даних документах пастою із стрижня наданої кулькової ручки? 2) Якого роду матеріали письма використані для виконання реквізитів у даному документі? 3) Чи одного роду матеріали письма використані для виконання текстів у кожному з наданих документів? 4) Чи використовувалася для виконання реквізитів у документі забарвлююча речовина того самого виду, що й у наданій ємності?

При дослідженні паперу та паперових виробів: 1) Чи є надані об'єкти (волокна, попіл, частки) залишками паперового виробу певного виду? 2) Чи виготовлений папір наданих документів (грошових купюр, облігацій) кустарним способом? 3) Чи піддавався наданий документ термічному впливу?

При дослідженні допоміжних матеріалів: 1) Якого виду клей використовувався при виготовленні документа? 2) Чи є частки речовини, що виявлені на наданих шматочках паперу, частками клею?

При дослідженні травлячих та змиваючих речовин: 1) Чи піддавався документ хімічному впливу (травленню, змиванню)? 2) Якою є хімічна природа й споживче призначення речовини, котра використана для видалення записів у документі?

Особливості призначення технічної експертизи документів. Можливості ТЕД значною мірою залежать від підготовки матеріалів для її проведення. При підготовці матеріалів повинні бути виконані певні вимоги щодо відбору об'єктів для дослідження й поводження з речовими доказами, чітко сформульовано завдання експерту, проведено збір необхідних

порівняльних матеріалів, збір інформації, необхідної для проведення експертизи.

Слідчий (суд) повинен надати експерту документи в тому вигляді та стані, в якому вони були виявлені; зберігати документи-речові докази в окремих конвертах, пакетах або файлах.

У постанові слідчого, ухвалі суду або у клопотанні про залучення експерта стороною захисту необхідно конкретизувати об'єкти, що підлягають дослідженню: вказати найменування документа, наведену в документі дату його складання; надати інформацію про обставини виявлення документів-речових доказів (дата, місце виявлення, вилучення); вказати на безпосередній об'єкт дослідження – описати його зміст (знак, слово, рядок тощо), місце розташування в документі; чітко позначити досліджувані документи та порівнювальні матеріали, щоб не траплялось їх змішування при проведенні експертизи.

Питання експерту не повинні виходити за межі його компетенції, потребувати правової оцінки результатів дослідження. При формулюванні завдання експерту неприпустимим є використання термінів, що мають подвійне тлумачення – технічне і юридичне: «виправлення», «підробка» як синоніми термінів «зміна», «невідповідність правилам» тощо. При формулюванні питань має бути чітко визначений обсяг завдань експерту.

У питаннях, вирішення котрих потребує проведення ідентифікаційних досліджень матеріалів документів з метою встановлення спільності їх походження, ототожнення індивідуально виділеного обсягу матеріалу, має бути чітко визначений об'єкт ідентифікації.

Якщо об'єктами експертизи стають технічні засоби, призначені для виконання реквізитів документів (пишучі прилади, знакодрукуювальні апарати, засоби розмножувальної техніки, друкарські форми), то залежно від вирішуваного експертного завдання та конкретної ситуації на експертизу можуть бути надані або технічні засоби безпосередньо, або виконані за їх допомогою порівняльні матеріали – вільні та експериментальні зразки.

Окремі методи експертного дослідження пов'язані з неминучим і необхідним для дослідження пошкодженням об'єкта або навіть повним його знищенням. Такі методи застосовуються експертом з дозволу особи або органу, який призначив експертизу. Вказаний дозвіл має зазначатися в постанові (ухвалі) про призначення експертизи або у відповідному листі.

При вирішенні питання ідентифікації печаток і штампів за відбитками, поряд з досліджуваним документом, на експертизу надається печатка, яка перевіряється, або експериментальні зразки (10–20 експериментальних зразків відбитків печатки або штампа, що ідентифікується) та вільні зразки (10–20 документів з відбитками відповідної печатки або штампа). Експериментальні зразки повинні мати різний ступінь інтенсивності забарвлення, з різною силою натискання (слабка, середня, сильна) і міститися на різноманітних підкладках (м'яка, тверда).

Для розв'язання ідентифікаційних завдань щодо документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, ця техніка надається в комплекті (системний блок комп'ютера, інсталяційний диск з драйвером принтера або багатофункціонального пристрою, з'єднувальні та мережеві кабелі, принтер). До направлення комп'ютерної техніки на експертизу будь-яка робота на ній не дозволяється. Вирішення ідентифікаційних питань проводиться в межах комплексної комп'ютерно-технічної експертизи та технічної експертизи документів за наявності електронного оригіналу документа (файлу). Вилучення комп'ютерної техніки, її огляд мають проводитися за участю спеціаліста у галузі комп'ютерно-технічних досліджень.

При підготовці матеріалів ТЕД доцільно користуватися допомогою спеціалістів, зокрема, при відбиранні зразків для дослідження основи документів і матеріалів письма з метою встановлення підприємства-виготовлювача. Участь спеціалістів доцільна при відбиранні зразків у випадках, коли відображення ознак значною мірою залежить від специфіки пристрою і роботи окремих вузлів апарату, який необхідно ідентифікувати.

3.3. Трасологічна експертиза

Вчинення більшості корупційних кримінальних правопорушень, як правило, супроводжується появою або зникненням у певному середовищі тих чи інших матеріальних об'єктів, порушенням їх первинного положення, місцезнаходження, стану, утворенням різноманітних слідів-відображень одних матеріальних об'єктів (слідоутворюючих) в інших (слідосприймаючих).

Дослідження таких слідів та їх слідоутворюючих об'єктів здійснюється при проведенні судової трасологічної експертизи особами, які володіють спеціальними знаннями в галузі трасології, для встановлення фактичних даних, які використовуються в якості доказів у кримінальному провадженні.

Джерелом інформації, необхідної для вирішення експертних завдань трасологічної експертизи, є сліди людини, знарядь, механізмів, транспортних засобів, тварин, речова обстановка місця події в натурі або зафіксована на фотознімках і в протоколах огляду.

Предметом трасологічної експертизи є встановлення фактів і обставин, пов'язаних з механізмом утворення слідів-відображень при взаємному контакті одних матеріальних об'єктів з іншими, ідентифікація та визначення родової (групової) належності слідоутворюючих об'єктів, діагностика їх властивостей та станів та їх зв'язок з обставинами події, яка розслідується.

Об'єктами трасологічної експертизи у корупційних кримінальних правопорушеннях можуть бути *сліди людини* – рук, ніг, зубів, губ, ділянок голови, нігтів, взуття (шкарпеток), одягу (рукавичок) та об'єкти, що їх залишили; *сліди знарядь, інструментів, механізмів та їх частин* – на замках і замикаючих пристроях (сліди зламу), на контрольних пломбах (сліди пломбувальних пристроїв), виробках масового виробництва (сліди розпилу, розрубів, свердління, перекусу) та об'єкти, що їх залишили, а також частини монолітних об'єктів розділених механічним шляхом (уламки скла, частини розірваних документів); *сліди транспортних засобів та їх деталей* – ходової

частини (коліс), окремих виступаючих частин (бампера), частини окремих деталей та їх фрагменти; *сліди тварин* – лап, зубів, кігтів, підков та клейм.

Трасологічні експертизи у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення, в залежності від об'єктів, поділяються за такими підвидами досліджень:

- дослідження слідів людини та слідів тварини;
- дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами;
- криміналістичне дослідження транспортних засобів;
- дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків.

У межах трасологічної експертизи вирішуються як ідентифікаційні, діагностичні, ситуаційні, так і класифікаційні завдання.

Ідентифікаційні завдання, залежно від виду трасологічних експертиз, поділяють на встановлення тотожності та групової належності людей, знарядь, механізмів і тварин, що залишили сліди, а також встановлення тотожності цілого за частинами.

Вирішення *діагностичних завдань* спрямоване на виявлення, фіксацію слідів; визначення їх придатності для ідентифікації; встановлення часу та механізму впливу, котрий зумовив появу слідів (напрям зламу). Встановлюють послідовність виникнення слідів, властивості досліджуваних об'єктів, їх стану, наприклад справність замка.

Ситуаційні завдання вирішуються у результаті комплексного дослідження речової обстановки місця події. У дослідженні ситуації, поряд зі слідами та іншими об'єктами, які складають речову обстановку місця події, враховуються і використовуються результати аналізу всіх факторів, що впливають на механізм події (метеорологічні умови, освітлення, час доби, фізичний стан учасників події тощо). У результаті комплексного вивчення речової обстановки місця події виявлені на ньому сліди групуються за видами, механізмом утворення, місцем виявлення, визначається зв'язок між

ними, встановлюється причинний зв'язок з особливостями обстановки події кримінального правопорушення.

Дослідження слідів людини.

Дактилоскопічні дослідження. У кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення використовуються можливості *дактилоскопічної* експертизи, як різновиду трасологічної експертизи.

Головним завданням дактилоскопічних досліджень є ідентифікація особи за слідами її рук, наприклад, на предметах неправомірної вигоди (грошах, інших матеріальних об'єктах), або залишеними на місці події.

Якщо версія про особу, яка залишила слід, ще не висунута і слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події сліди, експерту ставлять питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи.

Слідчим управлінням ГУНП в Тернопільській області проводилось досудове розслідування за ознаками корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст.368 КК України, щодо вимагання та одержання неправомірної вигоди через посередника службовими особами Управління Державної архітектурно-будівельної інспекції в Тернопільській області. Під час проведення обшуку в службовому кабінеті на робочому місці Особoa_1, яка обіймає посаду головного інспектора будівельного нагляду Управління Державної архітектурно-будівельної інспекції у Тернопільській області, в другій шухляді її робочого столу між сторінками книги було виявлено та вилучено одну грошову купюру номіналом 100 доларів США із серійним номером MD 50120072 A.

Слідчий призначив дактилоскопічну експертизу на вирішення якої поставлені запитання: 1. Чи містяться на поверхні представленої на експертизу однієї грошової купюри номіналом 100 доларів США, із серійним номером MD 50120072 A, сліди папілярних візерунків пальців рук? 2. Якщо так, чи придатні вони для подальшої ідентифікації?

Діагностичними дослідженнями встановлюються властивості і стан об'єкта та його відображень. Одним із важливих діагностичних завдань є встановлення придатності представлених на дослідження слідів рук для ідентифікації. У разі встановлення експертом придатності слідів для ідентифікації, виникає можливість ототожнення особи. До діагностичних

завдань також відносять встановлення давності утворення слідів рук на місці їх виявлення, що дозволяє визначити часові характеристики вчинення злочину.

Ситуаційне завдання експертизи полягає у встановленні механізму події або її елементів виходячи з результатів дослідження ситуації за слідами. Вирішення ситуаційних завдань пов'язане з дослідженням властивостей і процесів, що визначають механізм та умови взаємодії об'єктів під час події.

Ідентифікаційне завдання в дактилоскопічній експертизі – це встановлення тотожності особи за сукупністю загальних та окремих ознак, що відобразилися у сліді, тобто встановлення конкретної особи, яка торкалась окремих предметів (наприклад, предметів неправомірної вигоди), встановлення факту перебування особи в тому чи іншому місці, що може суттєво вплинути на хід подальшого розслідування.

Особа_1, перебуваючи на посаді провідного спеціаліста юридичного відділу Головного управління Держгеокадастру у Тернопільській області, отримав від Особи_2 грошові кошти в сумі 200 000 гривень та 100 дол. США. за вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави, а саме на голову Підволочиської селищної ради Особу_3 з метою затвердження останнім комплексної схеми розміщення тимчасової споруди для ведення підприємницької діяльності та отримання Особою_2 відповідного рішення виконавчого комітету Підволочиської селищної ради.

У розпочатому кримінальному провадженні про корупційне кримінальне правопорушення, слідчий призначив дактилоскопічну експертизу щодо вилучених грошових коштів, на вирішення якої поставив запитання: Чи містяться на вказаних банкнотах відбитки пальців Особи_1? Чи є на вказаних банкнотах відбитки пальців Особи_2? Чи містяться на вказаних банкнотах відбитки пальців інших осіб?

Для вирішення поставлених запитань, судовий експерт, відповідно до ст. 69 КПК України, супровідним листом до судді Підволочиського суду Тернопільської області С. надіслав клопотання експерта від 30.11.2018 про надання дозволу на застосування руйнівного методу дослідження, що може спричинити повне або часткове знищення об'єкта або зміну його властивостей. Із Підволочиського суду надійшла ухвала від 10.12.2018, винесена суддею С., про відмову у задоволенні клопотання експерта про надання дозволу на повне або часткове знищення об'єкта експертизи.

Крім того, до судді Підволочиського суду Тернопільської області С. було надіслано клопотання експерта про надання дактилоскопічних карт з відбитками та відтисками пальців і долонь рук Особи_1 і Особи_2 належної якості. Суддя виніс ухвалу про відмову у задоволенні клопотання експерта.

Дослідження банкнот експерт провів візуально, за допомогою лупи із збільшенням – 3^x, при штучному освітленні та в ультрафіолетових променях, на їх поверхнях слідів папілярних узорів не виявлено. У своєму висновку експерт зазначив, що слідів папілярних узорів не виявлено, тому питання щодо встановлення наявності на вказаних банкнотах слідів пальців рук Особи_1, Особи_2 чи інших осіб не вирішувались. Кримінальне провадження було закрито.

До питань, які вирішуються дактилоскопічною експертизою, можна віднести такі:

діагностичні – 1) Чи придатні сліди пальців рук вилучені під час огляду місця події (предмета) для ідентифікації по них особи? 2) Якою рукою і якими пальцями залишені сліди на певній поверхні? 3) Яким є строк збереження слідів рук на склі (дереві, папері, металі тощо) за певних умов? 4) Які особливості мають руки людини, яка залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо) у певному місці? 5) Якими ділянками поверхні долоні залишено сліди, виявлені на певному предметі? 6) Чи є ознаки перенесення вилучених слідів з однієї поверхні на іншу?

ситуаційні – 1) Чи утворені сліди на досліджуваному об'єкті при захваті предмета рукою, торканням або іншими діями особи, яка їх залишила? 2) У результаті якої дії залишено слід (захват, торкання тощо) на даному предметі? 3) Чи піддавалися сліди рук, виявлені на місці події, сторонньому впливу після моменту слідоутворення?

ідентифікаційні – 1) Чи залишений слід пальця руки (долоні) на предметі неправомірної вигоди (грошах) вилученого під час огляду місця події конкретною особою? 2) Чи залишені сліди пальців рук вилучені при огляді місця події по факту 1 і при огляді місця події по факту 2 однією особою?

Дослідження слідів ніг людини та взуття.

Основними завданнями цього виду трасологічної експертизи є ідентифікація людини за слідами: босих ніг, шкарпеток, панчіх, взуття та вирішення діагностичних завдань з установлення особливостей пересування людини, розміру взуття, зросту людини тощо.

До основних питань при призначенні експертиз слідів ніг людини та взуття відносять:

1) Чи є на даній поверхні (даному предметі) сліди босих ніг (панчіх, шкарпеток, взуття) людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації людини (панчіх, шкарпеток, взуття)? 2) Чи залишені сліди від шкарпеток, панчіх чи взуття, вилучених у певної особи даною особою? 3) Чи залишені сліди ніг (шкарпеток, панчіх, взуття), виявлені в різних місцях, однією особою (сліди тих самих шкарпеток, панчіх, взуття)? 4) Взуттям якого виду залишені дані сліди і які його характеристики і особливі ознаки (розмір, ступінь зношування тощо)? 5) Який орієнтовно зріст людини, яка залишила сліди? 6) Які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»? 7) Який механізм утворення слідів взуття?

Коли об'єктом експертизи є зліпок (відбиток) сліду взуття, то експерту, крім цього об'єкта, направляється і саме взуття. У цьому разі порівняльні зразки виготовляються експертом. Взуття направляється на дослідження в тому вигляді, у якому воно було виявлене.

Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами.

До різновидів таких досліджень відносять: дослідження слідів злому, інструментів, виробів масового виробництва; дослідження замикаючих та запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів); дослідження цілого об'єкта за його частинами.

Дослідження слідів злому, інструментів, виробів масового виробництва.

Основним завданням експертизи слідів злому, інструментів, виробів масового виробництва є установлення конкретного екземпляра або виду

(характерних особливостей) знаряддя, інструмента, агрегату за слідами його дії; установлення механізму (способу) злomu (іншої дії), напрямку, в якому проводився злом перешкоди (з внутрішнього або зовнішнього боку), типу (виду) виробу, що залишив слід, способу його виготовлення тощо.

До основних питань при призначенні експертиз слідів злomu, інструментів, виробів масового виробництва відносять:

1) Чи даним знаряддям (інструментом) було вчинено злом або іншу дію (зрубано дерево, спиляно гілку, перекушено дрiт тощо)? 2) Чи не залишено сліди злomu, вилучені з різних місць подій, тим самим знаряддям? 3) Одним чи декількома знаряддями було вчинено злом? 4) Знаряддям якого виду вчинено злом? 5) З якого боку (внутрішнього чи зовнішнього) було вчинено злом перешкоди (стіни, вікна, трат тощо)? 6) Яким способом розділено предмет (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання, свердління тощо)? 7) Чи виготовлено виріб за допомогою заводського обладнання? 8) Чи виготовлений(і) даний виріб (дані вироби) масового виробництва на певному агрегаті (прес-формі, штампі тощо)? 9) Знаряддям (інструментом) якого виду проведено обробку виробу? 10) Заводським чи саморобним способом закупорені пляшки? 11) Яким способом відкривались або закупорювались пляшки (інша тара)? 12) Яким способом (заводським чи саморобним) наклеювались етикетки (контрольні марки)? 13) Чи переклеювались етикетки (контрольні марки)?

Дослідження замикаючих та запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів).

Об'єктами експертизи замикальних та запобіжних (контрольних) пристроїв (засобів) є замки та інші замикальні пристрої, пломби, контрольні пристрої (засоби).

Основними завданнями експертизи є встановлення факту і способу відмикання (злomu) пристрою, видів предметів, що були використані для цього, ідентифікація цих предметів, а для пломб, крім того, – ідентифікація пломбувальних лещат, факту переклеювання паперових контрольних засобів.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи справний механізм замка? 2) Якщо ні, то в чому полягає несправність? 3) Чи був відімкнений замок сторонніми предметами (відмичками, підібраними або підробленими ключами)? 4) У який спосіб відімкнений (зламаний) замок? 5) Чи одним способом відімкнені (зламані) надані замки? 6) У якому стані (замкненому, відімкненому) був замок у момент його пошкодження? 7) Чи можливо відімкнути даний контрольний замок без пошкодження контрольного вкладиша? 8) Чи можливо відімкнути даний замок за допомогою інструмента (предмета), що був вилучений у особи (прізвище, ім'я, по батькові)? 9) Знаряддям якого виду зламано замок? 10) Чи зламано замок знаряддям, вилученим у особи (прізвище, ім'я, по батькові)? 11) Чи відмикався замок за допомогою даного ключа (відмички)? 12) Чи є на ключі-оригіналі ознаки, характерні для виготовлення його копії або зліпка? 13) Чи була обтиснена пломба даними пломбувальними лещатами? 14) Чи одними пломбувальними лещатами були обтиснені пломби? 15) Чи розкривалась і обтискувалась повторно пломба після її обтиснення пломбувальними лещатами? 16) У який спосіб і за допомогою якого знаряддя була розкрита і повторно обтиснена пломба? 17) Чи можливо з даної пломби витягти матеріал, що використовувався при опломбуванні (дріт, шпагат, шнур), без порушення її цілісності? 18) Знаряддям якого виду розкривалась пломба? 19) Який зміст цифрових та буквених знаків на контактних поверхнях пломби? 20) Чи не розкривалась пломба наданим знаряддям?

Дослідження цілого об'єкта за його частинами.

Дослідженням встановлюється, чи мають частини предмета (знайдені уламки, шматки, осколки тощо) спільну лінію (поверхню) розділення, тобто чи становили вони раніше одне ціле.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи становили знайдені частини єдине ціле (чи є уламки скла частинами розсіювача фар даного автомобіля, чи відколота дана тріска від

певного поліна тощо)? 2) Яким способом відокремлено від предмета його частину? 3) Який механізм відокремлення від предмета його частини (частин)? 4) Чи становили складно-складове ціле конструктивні частини об'єкта? 5) До якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події? 6) Частиною якого виробу є відірваний аркуш? 7) Чи складала раніше надані уривки документа єдине ціле? 8) Якими був первинний вид і зміст розірваних документів?

На експертизу надаються всі знайдені частини, які, можливо, раніше складала один предмет.

До різновидів досліджень знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами також можна віднести такі її підвиди як: дослідження вузлів та петель, рельєфних знаків, механічних пошкоджень одягу, нашарувань на одязі (взутті) тощо.

Криміналістичне дослідження транспортних засобів.

Об'єктами криміналістичного дослідження транспортних засобів є транспортні засоби, їх окремі частини та сліди-відображення, виявлені на слідосприймаючій поверхні, що залишені ними.

Основними завданнями криміналістичного дослідження транспортних засобів є ідентифікація (ототожнення) конкретної одиниці транспортного засобу за слідами, що залишені його частинами; діагностика або установлення властивостей та стану об'єктів (транспортних засобів та його частин) та ситуаційні завдання – установлення механізму слідоутворення, механізму взаємодії транспортного засобу або його частин з іншими об'єктами.

Сліди транспортних засобів містять значний обсяг інформації, яка може бути використана для встановлення виду (типу), марки транспортного засобу, напрямку його руху у провадженнях про корупційні кримінальні правопорушення тощо.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Яким видом (типом, моделлю) та якими частинами транспортного засобу залишені сліди? 2) Чи залишені сліди даним транспортним засобом (його частинами)? 3) Яким колесом транспортного засобу залишені сліди (правим, лівим, переднім, заднім)? 4) Якою моделлю шини залишені сліди? 5) Чи піддавалася покриття шини транспортного засобу, слід якої виявлений на місці події та наданий для дослідження, відновлювальному ремонту?

Дослідження ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків.

Об'єктами досліджень цього виду можуть бути відновлені, спилані (забиті), слабовидимі номери та інші рельєфні зображення на різного роду виробках (кузовах та агрегатах транспортних засобів, зброї).

Основним завданням дослідження є установлення факту та способу змінення зображень ідентифікаційних номерів та рельєфних знаків.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1) Чи піддавався зміні номер на даному екземплярі зброї, агрегатах транспортного засобу тощо? 2) Яким був первинний номер на об'єкті дослідження? 3) Яким способом був знищений або змінений номер (знак) на даному об'єкті? 4) Чи були на даному об'єкті маркувальні позначення? 5) Чи піддавались зміні маркувальні позначення на даному об'єкті? 6) Чи виконане маркування об'єкта із застосуванням конкретних засобів?

Об'єкти, які підлягають дослідженню, не можна очищати від забруднень, фарби чи іржі.

3.4. Експертиза зброї

Експертиза зброї поділяється на окремі підвиди:

- балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї;
- балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу;
- дослідження холодної зброї;
- дослідження зброї з некінетичним принципом ураження;

- дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї;
- дослідження ракетно-реактивної зброї (як окремий вид дослідження зброї).

Цей вид експертиз може призначатись сторонами кримінального провадження у розслідуванні таких корупційних кримінальних правопорушеннях, як: заволодіння вогнепальної зброї, бойових припасів шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 262 КК України), а також викрадення, привласнення, вимагання зброї, бойових припасів, або заволодіння ними військовою службовою особою шляхом зловживанням службовим становищем (ч. 2 ст. 410 КК України).

Окремими предметами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 262 КК України є: вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) та бойові припаси. До вогнепальної зброї, в контексті ст. 262 КК України, належать: всі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, а також атипічна зброя, кустарно виготовлені чи перероблені, а також історичні зразки зброї. Це – пістолети та револьвери, карабіни, гвинтівки, автомати, кулемети, гармати, міномети, тощо.

До боєприпасів відносять частину (вид) озброєння, безпосередньо призначеного для ураження живої сили противника, знищення його бойової техніки, руйнування укріплень, споруд і виконання спеціальних завдань.

Виходячи з диспозиції ст. 262 КК України та ст. 410 КК України, найчастіше у цих провадженнях призначається експертиза балістичного дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, а також дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї.

Балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї.

Об'єктами дослідження є: стрілецька вогнепальна зброя (крім гладкоствольної мисливської) та бойові припаси до неї, гранатомети та ствольна артилерійська зброя.

Завдання дослідження. Під час дослідження вирішуються класифікаційні та діагностичні завдання. До таких завдань зокрема відносять: встановлення належності предмета до вогнепальної або реактивної зброї, боєприпасу, визначення системи, моделі, зразка, калібру, способу виготовлення, заводу-виробника, технічної справності та придатності для стрільби (проведення пострілів).

До основних питань при призначенні експертиз дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів відносяться:

1) Чи є наданий предмет (пристрій) вогнепальною зброєю? 2) До якої системи (моделі, зразку) належить вогнепальна зброя? 3) Чи є надана зброя справною і чи придатна вона для здійснення пострілів? 4) Яким способом (промисловим, кустарним) виготовлено вогнепальну зброю, або її окремі деталі? 5) Чи піддавалася вогнепальна зброя переробці? 6) Якщо так, то які деталі перероблені або замінені? 7) Частиною якого виду, зразка, моделі вогнепальної зброї є надана деталь? 8) Чи належить наданий патрон до боєприпасів? 9) До якого виду, типу, калібру належить патрон? 10) Для якого виду, моделі вогнепальної зброї призначений патрон? 11) Чи придатний наданий патрон для стрільби?

Дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї.

Об'єктами дослідження є: гранатомети, ствольна артилерійська зброя, окремі їх частини та деталі.

Завданнями дослідження є: встановлення належності предмета до гранатометів та ствольної артилерійської зброї, визначення системи, моделі, зразка, калібру, способу виготовлення, заводу-виробника, технічної справності та придатності для стрільби (проведення пострілів).

До основних питань при призначенні експертиз дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї відносяться:

1) Чи є наданий гранатомет вогнепальною зброєю? 2) Чи є наданий міномет (гармата) вогнепальною зброєю? 3) Яким способом виготовлено

наданий гранатомет (міномет гармату)? 4) Чи придатний наданий гранатомет (міномет гармата) до стрільби?

При розслідуванні викрадення, привласнення, вимагання зброї, бойових припасів, або заволодіння ними військовою службовою особою шляхом зловживанням службовим становищем (ч. 2 ст. 410 КК України), крім балістичних досліджень вогнепальної зброї та бойових припасів, гранатометів та ствольної артилерійської зброї, також можуть проводитись інші дослідження зброї.

Під поняттям «зброя», що охоплюється ст. 410 КК України, розуміються всі можливі види зброї, які належать до військового майна: будь-яка вогнепальна зброя; інші звичайні засоби ураження; ядерна, хімічна, біологічна, лазерна, інфразвукова, радіологічна та інші види зброї масового знищення; холодна зброя; газова зброя нервово-паралітичної дії; пневматична зброя калібру понад 4,5 мм зі швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду; спеціальна зброя для стрільби гумовою кулею; електрошокова зброя.

До таких досліджень слід віднести дослідження ракетно-реактивної зброї, дослідження зброї з некінетичним принципом ураження та дослідження холодної зброї.

Дослідження ракетно-реактивної зброї.

Об'єктами дослідження є протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси.

Завданнями дослідження ракетно-реактивної зброї є установлення їх належності до ракетної або реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка, способу виготовлення, технічного стану та придатності для здійснення пострілів.

До основних питань при призначенні експертиз дослідження ракетно-реактивної зброї відносяться:

1) Чи є наданий об'єкт ракетною (реактивною) зброєю? 2) До якого типу, зразка, моделі він належить? 3) Чи придатний наданий ПЗРК (ПТРК) до стрільби?

Дослідження зброї з некінетичним принципом ураження.

До таких об'єктів дослідження належать нереактивні вогнемети, електрошокові пристрої тощо.

Основними завданнями дослідження зброї з некінетичним принципом ураження є установлення їх належності до зброї, спеціальних засобів активної оборони, засобів нелетального ураження або інших конструктивних та подібних до них виробів, визначення їх типу, виду, моделі або зразка, способу виготовлення та придатності за призначенням.

До основних питань при призначенні експертиз дослідження зброї з некінетичним принципом ураження відносяться:

1) Чи є наданий об'єкт зброєю (спеціальним засобом активної оборони)? 2) До якого саме типу зброї (спеціального засобу активної оборони) він відноситься? 3) Чи є наданий об'єкт вогнеметом (електорошовковим пристроєм)? 4) Якщо так, то чи є він зброєю (спеціальним засобом активної оборони)? 5) До якого саме типу зброї він відноситься? 6) Чи придатний наданий вогнемет (електрошовковий пристрій) до використання за призначенням?

Дослідження холодної зброї.

Об'єктами цього дослідження є: клинкова (колючої, ріжучої, рублячої або комбінованої дії) та неклинкова (ударно-дробильної, ударно-дробильно-удушаючої, металльної дії) холодна зброя, вироби схожі за своїми конструктивними особливостями до неї та частини холодної зброї тощо.

Основними завданнями дослідження холодної зброї є установлення їх належності до холодної зброї колючої, ріжучої, рублячої, ударно-дробильної дії, способу їх виготовлення, визначення типу, виду, зразка холодної зброї або конструктивно подібного до неї виробу.

До основних питань при призначенні експертиз дослідження холодної зброї відносяться:

1) Чи є наданий предмет холодною зброєю? 2) Якщо так, то до якого виду, типу холодної зброї він належить?

До особливостей призначення експертиз зброї у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення слід віднести такі рекомендації:

1. Вогнепальна та інша зброя або конструктивно-подібні до неї вироби та боєприпаси надаються на дослідження експерту, в разі їх долучення до кримінального провадження, в якості речових доказів.

2. Усі надані об'єкти повинні мати на упаковці або на прикріплених до них бирках індивідуальні позначки (найменування, кількість, місця виявлення).

3. Вогнепальну стрілецьку та іншу зброю, яка направляються на експертизу, необхідно розрядити. Якщо, розрядити її неможливо, то частини ударно-спускового механізму вогнепальної зброї приводяться в положення, яке унеможливує випадковий постріл, а іншої зброї – її дію. На упаковці мають бути зроблені попереджувальні написи.

4. Речові докази упаковуються окремо, при цьому повинен бути забезпечений захист їх від забруднення, пошкоджень та взаємного контакту у процесі транспортування, а дульний зріз вогнепальної зброї закривається чистою білою тканиною і обв'язується.

5. Зброя та боєприпаси до неї надаються на експертизу органом (особою), який(яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), особисто або його(її) представником. Їх пересилка поштою не допускається; для розряджання гранатометів, мінометів, гармат, вогнететів, реактивної, ракетної зброї повинні залучатися спеціалісти з відповідною підготовкою.

3.5. Вибухово-технічна експертиза

Вибухово-технічна експертиза поділяється на окремі підвиди:

- дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу;
- дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху;
- дослідження обставин і механізму техногенних вибухів.

Під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, передбачених частинами 2 статей 262, 410 КК України, призначаються дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу; дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху.

Вибухові речовини – це хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції, при якій утворюються газоподібні продукти розпаду із значним виділенням тепла, які здатні вибухнути без доступу кисню.

Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу.

Об'єктами дослідження є вибухові речовини – порох, динаміт, тротил, гексоген, октоген, тетранітропентаеритрит (ТЕН), амоніти, амонали, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, а також продукти їх вибуху та пострілу.

До основних завдань дослідження вибухових речовин відносяться класифікаційні, діагностичні та ідентифікаційні завдання, що установлюють факт належності зазначеного об'єкта до вибухових речовин або таких, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів; установлюють спосіб виготовлення вибухової речовини; щодо виявлення мікрослідів вибухових речовин на предметах-носіях; установлюють спільну родову (групову) приналежність вибухових речовин (порохових зарядів).

До основних питань при дослідженні вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу можна віднести:

Чи є надана речовина вибуховою? Якщо так, то якою саме? Чи можуть використовуватись для виготовлення вибухівки надані речовини? Якщо так, то у якому сполученні? Чи є на предметі-носії сліди вибухових

речовин? Якщо так, то яких саме? Чи мають надані вибухові речовини спільну родову (групову) належність?

Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху.

Під вибуховими пристроями слід розуміти поєднання вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху – зовнішніми джерелами імпульсу для здійснення вибуху та засобами управління (годинниковими, радіокерованими, ударної дії), завдяки чому такі пристрої придатні для застосування.

Об'єктами дослідження є: власне вибухові пристрої, які складаються з поєднання вибухових речовин із засобами ініціювання вибуху – зовнішніми джерелами імпульсу для здійснення вибуху, до яких відносяться: електродетонатор, капсуль-детонатор, вогнепровідний та детонаційний шнури та засоби управління – годинникові, радіокеровані або ударної дії.

Завдання дослідження. До основних завдань експертизи вибухових пристроїв слід віднести класифікаційні, діагностичні та ідентифікаційні завдання, що установлюють факт належності зазначеного об'єкта до вибухових пристроїв; визначають належність речовин або їх сумішей до категорії вибухових речовин, належність виробу до категорії вибухових пристроїв, боєприпасів або засобів, що їх імітують; визначають спосіб виготовлення, найменування, конструкцію, принцип дії, придатності виробу до вибуху; визначають загальну родову, (групову) приналежність, спільне джерело походження зразків вибухових речовин, що порівнюються, засоби ініціювання, встановлення цілого об'єкта за його частинами.

До основних питань при дослідженні вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху відносять:

1) Чи належить до вибухових пристроїв (боєприпасів) вилучений предмет? 2) Чи придатний наданий предмет до вибуху? 3) Якщо не придатний, то з яких причин? 4) Які вражаючі фактори характерні для наданого пристрою? 5) Яким способом, саморобним чи промисловим, виготовлено вибуховий пристрій? 6) Чи походять зразки вибухових речовин з

одного джерела? 7) Чи складали раніше єдине ціле частини вибухового пристрою надані на дослідження?

Особливостями призначення та проведення експертиз вибухових речовин та вибухових пристроїв є суворе дотримання техніки безпеки при пакуванні, транспортуванні та під час проведення досліджень.

Готуючи об'єкти на дослідження, необхідно вибухові пристрої розрядити, залучивши спеціалістів вибухотехнічних підрозділів поліції чи експертів-вибухотехніків НДЕКЦ, або військових піротехніків. Вибухові речовини, вилучені у невеликій масі, надаються на експертизу повністю, в інших випадках – у зразках. Кожен об'єкт упаковується окремо, з дотриманням правил безпеки, визначених відомчими інструкціями. При призначенні вибухотехнічної експертизи слід врахувати, що до об'єктів вибухотехнічної експертизи при дослідженні боєприпасів відносяться боєприпаси (постріли) калібру 20 мм і більше. Боєприпаси менші за калібром 20 мм відносяться до об'єктів балістичної експертизи. Наприклад, гранатомети багаторазові (підствольний ГП-25, РПГ-7, СПГ-9) досліджують експерти-балісти, оскільки вони відносяться до зброї, як автомат і пістолет, але боєприпаси до них досліджують експерти-вибухотехніки, як і контейнерні боєприпаси (одноразові гранатомети, ПЗРК, ПТРК тощо). Крім того, при виборі експертної установи, слідчому необхідно знати, що експертні спеціальності вибухово-технічної експертизи існують в установах різних відомств – в системі Міністерства юстиції, МВС та Служби безпеки України. Відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК України, перед проведенням дослідження експертам необхідно надати дозвіл на повне або часткове знищення об'єктів дослідження чи зміну їх властивостей, якщо того потребує методика дослідження. Також, перед призначенням вибухово-технічної експертизи, рекомендовано попередньо проконсультуватись із спеціалістами (експертами) даного профілю досліджень, що дозволить дотримуватись техніки безпеки при пакуванні та транспортуванні об'єктів дослідження,

правильно сформулювати питання у постанові про призначення експертизи та пришвидшити її виконання.

3.6. Експертиза радіоактивних матеріалів

До предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 262 КК України, відносяться й радіоактивні матеріали. Частина 2 цієї статті передбачає кримінальну відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом зловживання службової особи своїм службовим становищем, що є корупційним кримінальним правопорушенням.

За визначенням ст. 1 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» *радіоактивні матеріали* – це джерела іонізуючого випромінювання (ДІВ), ядерні матеріали та радіоактивні відходи, здатні до самовільного поділу, що супроводжується виділенням тепла, а також альфа-, бета і гама-випромінювання, порядок обігу яких регламентовано спеціальними нормативними актами.

Предмет експертизи радіоактивних матеріалів визначається питаннями, поставленими слідчим, адвокатом або судом. Радіоактивні матеріали будуть вважатись предметом аналізованого кримінального правопорушення лише за умови, якщо кількість речовини та інтенсивність випромінювання здатні заподіяти шкоду здоров'ю людини.

Об'єктами експертного дослідження радіоізотопних ДІВ є радіоактивні матеріали та інші предмети, які зазнали впливу радіації, якщо кількість речовини та інтенсивність випромінювання здатні заподіяти шкоду здоров'ю людини та зразки-еталони, необхідні для проведення порівняльного ідентифікаційного дослідження.

Радіоактивні матеріали поділяються:

- за походженням: природні та штучні;
- за ступенем небезпеки: не несуть в собі підвищену небезпеку, небезпечні та особливо небезпечні;

- за напрямом використання: промислові, медичні, військові тощо.

Головною метою експертизи радіоактивних матеріалів, поряд з традиційними завданнями (фізико-хімічний стан: вага, колір, щільність та ін.), є ідентифікація та встановлення ізотопного складу вилученого ДІВ, сорту (α -, β -, γ -) та інтенсивності випромінювання, функціонального призначення, технологічної та географічної прив'язки, оцінки нанесеної матеріальної шкоди та ступеня радіоактивного зараження.

До *основних завдань* експертизи радіоактивних матеріалів також відносять:

- віднесення об'єкту, що досліджується, до категорії радіоактивних матеріалів, чи є вони ядерними матеріалами;

- встановлення хімічного складу, фізичного стану, сорту базових ізотопів, їх співвідношення та виду ядерного випромінювання, чи є дана речовина закритим чи відкритим ДІВ;

- встановлення наявності слідів радіоактивного забруднення на різних об'єктах, що надані на експертизу;

- оцінка та припущення щодо технологічного призначення, часу, способу та місця виготовлення ДІВ;

- встановлення або ж оцінка ступеню шкоди життю та здоров'ю людини, навколишньому середовищу від фактичного впливу даного виду радіоактивних матеріалів;

- встановлення вірогідного підприємства – власника досліджуваного матеріалу;

- визначення родової та групової приналежності вилученого матеріалу. Встановлення групової належності ДІВ полягає у віднесенні об'єкту експертизи до певної частини (групи) об'єктів. Встановлення групової належності вилученого радіоактивного матеріалу має більше доказове значення, ніж визначення його родової належності;

- вартісні оцінки вилученого ДІВ згідно офіційних каталогів їх легального використання та цін «чорного» ринку.

На вирішення експертизи радіоактивних матеріалів можуть бути поставлені такі питання:

1) Чи є наданий на дослідження матеріал (речовина) радіоактивним, якщо так, який його хімічний та радіоізотопний склад? 2) Якою є активність ядерного випромінювання та його тип, тобто, чи є він α -, β -, чи γ - випромінювачем? 3) Чи можна виявлений матеріал (речовину) застосувати чи використати для завдання шкоди здоров'ю людини чи навколишньому природному середовищу, якщо так, то яка його ступінь суспільної небезпеки? 4) Якого додаткового опромінювання зазнали учасники проведення слідчих дій та випадкові особи при контакті з ДІВ? 5) Чи забезпечує контейнер, в якому знаходиться матеріал (речовина), безпечні для оточуючих людей умови його зберігання та перевезення? 6) Чи є на наданих для дослідження предметах (одязі, автомобілі, предметах побуту тощо) ознаки радіоактивних матеріалів (речовин), виявлені в даній особі? 7) Чи однакові за хіміко-фізичним складом радіоактивні речовини, виявлені при особистому огляді даної особи з радіоактивними речовинами, які виготовлялися, використовувалися чи зберігалися на визначеному підприємстві? Слід зауважити, що перелік наведених питань не є вичерпним.

Особливостями призначення та проведення експертиз радіоактивних матеріалів у кримінальних провадженнях про злочини, передбачені ч. 2 ст.262 КК України, є те, що ***дослідження цих матеріалів можуть проводитися виключно в спеціалізованих установах профільного відомства.*** Такі дослідження проводяться обмеженою кількістю лабораторій ядерно-фізичного профілю, які відсутні в експертних підрозділах МВС України та інших правоохоронних органах та експертних установах МЮ України. Однією з таких установ є Інститут ядерних досліджень Національної академії наук України, який визнаний головною експертною установою в цьому напрямку.

Заслуговує на особливу увагу підготовчий етап призначення такої експертизи, в процесі якого слід суворо дотримуватись правил радіаційної

безпеки під час транспортування та зберігання радіоактивних матеріалів. У таких випадках слідчий, який розслідує кримінальне правопорушення, зобов'язаний звернутись до спеціалістів даного профілю за технічною та методичною допомогою.

При дослідженні радіоактивних матеріалів судовий експерт має забезпечити всі заходи безпеки, спрямовані на недопущення забруднення територій та радіоактивного опромінення (забруднення) інших доказів. План таких заходів на проведення експертного дослідження радіоактивних матеріалів залучений персонал повинен розробити перед проведенням робіт поряд із описом порядку застосування спеціальних методів та технічних засобів, що застосовуються при дослідженні. Так, якщо доказ наданий окремим предметом, наприклад, у вигляді закритого (неметалевого) контейнера, то в даному випадку можливе застосування рентгенівського просвічування для з'ясування природи доказу та перевірки наявності чи відсутності в ньому вибухівки. І лише після переконання про відсутність небезпеки дозволяється проведення подальших дій.

Результати аналізу радіоактивних матеріалів, проведеного судовою експертизою, мають винятково важливе значення для процедури та результатів проведення судового провадження. Тому подальший розвиток та вдосконалення судової експертизи радіоактивних матеріалів, запровадження таких досліджень у відомчих експертних підрозділах правоохоронних органів України є надзвичайно важливим.

3.7. Товарознавча експертиза

До оціночних експертиз відносять товарознавчі експертизи, які можуть призначатись при розслідуванні практично усіх корупційних кримінальних правопорушень, у яких необхідно визначити оціночну, ринкову, інвестиційну чи ліквідаційну вартість майна або товарної продукції (машин, обладнання, сировини та споживчих товарів).

Об'єктами товарознавчої експертизи є:

- непродовольчі товари – будівельні, меблеві, ювелірні, косметичні, галантерейні, культурно-побутові товари, побутова техніка, одяг, взуття, деревина тощо;

- продовольчі товари – молочні, м'ясні, зерноборошняні, кондитерські, смакові тощо;

- машини (генератори), обладнання, сировина;

- документи – рахунки фактури, товарно-транспортні накладні, технічні паспорти, копії протоколів допитів свідків та підозрюваних, у яких найбільш повно відображені відомості про товарні об'єкти.

22 вересня 2018 р. майстер лісу Підлісецького лісництва ДП «Кременецький лісгосп» Особа_1, здійснив незаконну порубку дерева породи дуб в кварталі 75 виділ 10 Підлісецького лісництва, неподалік с. Духів Кременецького району Тернопільської області. Під час огляду слідів вчиненого корупційного кримінального правопорушення виявлено колоди дерева породи дуб у кількості 5 шт. Призначена у справі товарознавча експертиза дозволила встановити розмір заподіяної шкоди, а саме: «Ринкова вартість п'яти колод дерева породи дуб, що є дров'яною деревиною (технічною сировиною), загальним об'ємом 1,460 м³ (з урахуванням ПДВ) станом на 22.09.2018 могла становити 5645,41 грн (п'ять тисяч шістсот сорок п'ять грн 41 коп.)».

До основних завдань товарознавчої експертизи відносяться: визначення вартості товарної продукції; визначення належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності; визначення змін показників якості товарної продукції; установлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника; визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції вимогам чинних правил.

2 жовтня 2020 року у чергову частину Бучацького відділення поліції Тербовлянського відділу поліції ГУНП в Тернопільській області надійшло повідомлення від гр. Д, про те, що на сайті «Наші гроші. Львів.org» розповсюджена інформація про замовлення Бучацьким відділом освіти у Львівській аптеці по завищених цінах великої партії термометрів, на суму понад 60 тисяч гривень, з ознаками попередньої

домовленості між власницею аптеки та відповідальною посадовою особою про заволодіння бюджетними коштами (ч. 2 ст. 191 КК України). Під час досудового розслідування призначена товарознавча експертиза, яка встановила ринкову вартість нового інфрачервоного термометра торговельної марки «АФК» модель «УК001» на момент вчинення кримінального правопорушення – 1512,00 грн (одна тисяча п'ятсот дванадцять грн 00 коп.).

До переліку питань у товарознавчій експертизі відносять:

1) Яка вартість об'єктів дослідження, як на території України, так і за її межами? 2) Яке найменування та призначення товарів? 3) Чи відповідають маркувальні дані дійсним товарним характеристикам товару? 4) Які дефекти має товар та чи можлива його реалізація за наявності виявлених дефектів? 5) Чи правильно виконані маркування та пакування товару? 6) Чи відповідає маркування та пакування товару вимогам нормативно-технічної документації або зразкам? 7) Яким підприємством і коли виготовлено товар (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)? 8) Яким характеристикам відповідає товар згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності? 9) Який розмір матеріальної шкоди, заподіяно власнику майна внаслідок його пошкодження (при пожежі, затопленні тощо)? 10) Яка ринкова вартість зерна (зернобобових культур) станом на дату укладання контракту з урахуванням його якісних показників?

В окремих випадках призначення та проведення судово-товарознавчої експертизи має певні особливості. Однією з таких особливостей є визначення часу її призначення, при цьому слідчому необхідно враховувати характер та обсяги об'єктів дослідження.

До особливостей дослідження продовольчих товарів слід віднести випадки, коли вилучення товару відбувається у повному обсязі, однак експерту на дослідження направляється середня проба (зразок) від однорідної продукції (сипучої, рідкої чи в'язкої консистенції). У такому разі, у відповідності до вимог нормативних документів (відносно порядку, кількості

та методів відбору проб), їх відбір має проводитися із використанням необхідного обладнання та устаткування.

Окремою особливістю призначення товарознавчої експертизи є випадки, коли товарні об'єкти, які мають бути досліджені – відсутні. У цьому разі, судово-товарознавча експертиза проводиться за матеріалами кримінального провадження. Об'єктами експертизи стають надані у повному обсязі документи (рахунки фактури, товарно-транспортні накладні, технічні паспорти, копії протоколів допитів свідків та підозрюваних), у яких найбільш повно відображені відомості про товарні об'єкти.

3.8. Транспортно-товарознавча експертиза

Під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень виникає потреба у встановленні оціночної, ринкової, інвестиційної чи ліквідаційної вартості колісних транспортних засобів, судноплавних засобів та літальних апаратів.

Предметом транспортно-товарознавчої експертизи є: фактичні дані та обставини, що встановлюється в процесі дослідження колісних транспортних засобів, судноплавних засобів та літальних апаратів, пов'язаних з ними матеріальних об'єктів, з метою встановлення їх вартості, збитків, завданих його власнику, тощо.

Об'єктами дослідження при проведенні транспортно-товарознавчих експертиз є:

- колісні транспортні засоби (*далі* – КТЗ) – автомобілі легкові, вантажні, спеціалізовані, автобуси, самоскиди, сідлові тягачі, трактори та інша сільськогосподарська та будівельна техніка, електромобілі, тролейбуси, причіпний склад деталі та деталі, вузли агрегати до них;

- літальні апарати – літаки, гелікоптери, планери, дрони та деталі, вузли агрегати до них;

- судноплавні засоби – кораблі, яхти, катери, буксири, баржі та деталі, вузли агрегати до них.

Основними завданнями транспортно-товарознавчої експертизи є: визначення ринкової вартості КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу), їх складників у разі відчуження; визначення стартової ціни КТЗ для їх продажу на аукціоні чи за конкурсом; визначення вартості КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу), як об'єкта застави; визначення вартості КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) у складі майна фізичних осіб для його декларування; визначення вартості КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) для страхування фізичними та юридичними особами; визначення матеріальних збитків, завданих власнику в разі пошкодження КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу); визначення вартості відновлювального ремонту КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу); визначення вартості КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) для розв'язання майнових суперечок; визначення вартості арештованих, конфіскованих КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу), їх складників, у разі вимушеного їх продажу; визначення вартості КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу), його складників, що ввозяться на митну територію України; визначення вартості відокремленого КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) в складі основних засобів юридичних осіб; в інших випадках у разі визначення вартості відокремленого КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) для встановлення розміру обов'язкових платежів до бюджету; визначення року виготовлення КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) і його складників; визначення комплектності та укомплектованості КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) відповідно до нормативно-технічної документації його виробника; визначення типу, моделі, версії КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу); установлення типу, потужності та робочого об'єму двигуна, типу кузова, інших технічних показників КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу); класифікація КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) (його складників) за Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (*далі* – УКТЗЕД).

Серед типових питань, які можуть ставитись при призначенні транспортно-товарознавчої експертизи є на ступні:

1) Яка ринкова вартість КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) (зазначається марка, модель і державний реєстраційний номер) на дату оцінки (чи іншу дату)? 2) Яка вартість КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) (зазначається марка, модель і ідентифікаційний номер), його складових, що ввозяться на митну територію України, на дату оцінки (зазначається дата, на яку визначається його вартість)? 3) Яка ринкова вартість сільськогосподарської та будівельної техніки? 4) Яке значення становить величина втрати товарної вартості КТЗ на дату оцінки? 4) Яка утилізаційна вартість КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) на дату оцінки? 5) Яка скрапова вартість КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) на дату оцінки? 6) Яка ліквідаційна вартість КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) на дату оцінки? 7) Яка вартість матеріального збитку (шкоди), завданого власнику КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) у наслідок (зазначається подія, що призвела до матеріальної шкоди) на дату оцінки? 8) Чи укомплектовано КТЗ (літальний апарат, судноплавний засіб) відповідно до нормативно-технічної документації підприємства-виробника? 9) Якщо ні, то в чому полягає ця неукомплектованість? 10) Яка дата виготовлення досліджуваного КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) (його складових частин)? 11) До якого типу належить досліджуваний двигун, які його основні характеристики? 12) Чи можливо провести ремонтно-відновлювальні роботи пошкодженого КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу) (його складових)? 13) Якщо можливо, то який обсяг, характер і вартість цих робіт на дату оцінки? 14) Чи відповідають виконані ремонтно-відновлювальні роботи нормативним вимогам? 15) Яким характеристикам відповідає КТЗ (літальний апарат, судноплавний засіб) згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності?

Особливості призначення транспортно-товарознавчих експертиз.

Обов'язковим етапом експертного дослідження є огляд КТЗ (літального апарату, судноплавного засобу), за якого органолептичними методами визначають ідентифікаційні дані транспортного засобу (літального апарату, судноплавного засобу), його комплектність, укомплектованість, технічний стан, обсяг і характер пошкоджень, інші показники на момент огляду.

3.9. Експертиза військового майна

До предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 410 КК України, відноситься зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка та інше військове майно. Такі матеріальні цінності можуть стати об'єктами розкрадання з боку окремих військових службових осіб, шляхом їх зловживання своїм службовим становищем, що кваліфікується за ч. 2 ст. 410 КК України та є корупційним кримінальним правопорушенням.

При розслідування такої категорії кримінальних правопорушень виникають питання, які потребують спеціальних знань експерта з оцінки майна і техніки військового призначення та озброєння.

Поняття «зброя», «бойові припаси», «вибухові» та інші «бойові речовини» було дано при характеристиці експертиз зброї та вибухово-технічних експертиз. Поняття «військова та спеціальна техніка» охоплює в цілому поняття «зброя», «бойові припаси», «засоби пересування».

Засоби пересування є юридичним синонімом до поняття «транспортні засоби», й означає механічні пристрої, обладнані двигуном і призначені для перевезення людей або вантажу, у т.ч. такі, на яких встановлено спеціальне обладнання, або обладнання, що слугує виконанню спеціальних функцій (будівельних, ремонтних, медичних тощо), а також причепи та напівпричепи до них.

У військових формуваннях до них належать призначені для використання при безпосередньому виконанні бойових і спеціальних завдань наступні транспортні засоби:

- транспортні машини: легкові та вантажні автомашини, автобуси, мотоцикли;
- спеціальні машини: автокрани, грейдери, трактори, бульдозери, санітарні машини, пересувні ремонтні майстерні;
- бойові машини: танки, броньовики, самохідні установки, машини з пересувними командними пунктами; відомчий залізничний рухомий склад;
- відомчий повітряний транспорт: гелікоптери, літаки, планери, аеростати;
- підводні човни, авіаносці, крейсери, міноносці, катери та інші військові кораблі, машини-амфібії, плавучі бази, буксири, баржі тощо.

Крім зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки до іншого військового майна можна віднести: *апаратуру керування вогнем, засоби зв'язку, спеціальну техніку інженерних військ і військ радіаційно-хімічного і біологічного захисту, спеціальне електронне, броньоване, захисне обладнання, спеціальні й індивідуальні засоби захисту від зброї масового знищення, токсичні речовини, пально-мастильні матеріали та інше тилове майно тощо.*

В даному випадку *об'єктами* експертних досліджень є перераховані вище, матеріальні об'єкти, що знаходяться на обліку у військових частинах, які під час розслідування кримінальних правопорушень підлягають оцінці.

До *завдань експертизи військового майна* відносять: визначення вартості наданих на дослідження об'єктів, які використовуються як військове майно; визначення типу та призначення наданих об'єктів; визначення характеристик та властивостей наданих об'єктів відповідно до УКТЗЕД; визначення виробника, країни походження, року виготовлення (може проводитись комплексно з трасологічним, балістичним дослідженням або

дослідженням холодної зброї) наданих на дослідження об'єктів; визначення змін показників якості наданих на дослідження об'єктів (комплексно з відповідними фахівцями з експлуатації подібного майна) тощо.

До основних питань, що вирішують експертизою слід віднести:

1) Яке найменування та призначення наданого на дослідження об'єкта? 2) Яким підприємством і коли виготовлений наданий на дослідження об'єкт (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)? 3) Який рік виготовлення наданого на дослідження об'єкта? 4) Яким характеристикам та властивостям відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності відповідає наданий на дослідження об'єкт? 5) Чи укомплектовано наданий на дослідження об'єкт відповідно до нормативно-технічної документації, якщо ні, то в чому полягає неуплектованість або невідповідність? 6) Чи відповідає якісний стан об'єкта вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам? 7) Якщо ні, то в чому полягає така невідповідність? 8) Які дефекти, ушкодження має наданий на дослідження об'єкт? 9) Чи є ці дефекти істотними? 10) Чи можлива експлуатація об'єкта за призначенням за наявності виявлених дефектів? (Вирішується комплексно з відповідними фахівцями з ремонту та експлуатації подібного майна). 11) Який ступінь зносу наданого на дослідження майна? 12) Яка залишкова вартість об'єкта станом на визначену дату? 13) Яка ринкова вартість об'єкта станом на визначену дату? 14) Яка вартість ліквідації об'єкта станом на визначену дату? 15) Який розмір матеріального збитку, завданий у результаті пошкодження об'єкта, в тому числі з урахуванням наданої у розпорядження експерта калькуляції відновлювального ремонту? 16) Який розмір матеріального збитку, завданий в разі повного знищення об'єкта, в тому числі в результаті бойових дій?

Особливості призначення експертизи військового майна.

Обов'язковим етапом експертного дослідження є огляд об'єктів, що

відносяться до військового майна, за якого органолептичними методами визначають його ідентифікаційні дані, комплектність, укомплектованість, технічний стан, обсяг і характер пошкоджень, інші показники на момент огляду.

3.10. Експертиза матеріалів, речовин та виробів

Одним з різновидів експертиз матеріалів речовин та виробів є дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Експертизи цього підвиду можуть призначатись сторонами кримінального провадження при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних із заволодінням наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами (ст. 308 КК України), прекурсорами (ст. 312 КК України), обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та прекурсорів (ст. 313 КК України), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та прекурсорів (ст. 320 КК України), які вчинені шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, а також прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) та пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України).

Предметом дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є фактичні дані щодо обставин кримінального провадження, котрі встановлюються на основі спеціальних знань про наркотичні засоби, дослідження об'єктів та інших матеріалів провадження, у зв'язку з якими призначено експертизу.

Об'єктами дослідження цих експертиз відносяться: наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори, обладнання для їх виготовлення:

- продукти переробки коноплі у вигляді подрібнених частин цієї рослини (гашиш, анаша, марихуана);
- смоли коноплі (таблетки чорного або буро-коричневого кольору);
- продукти переробки маку опійного у вигляді опію-сирцю;
- героїн (діацетил-морфін – кристалічна речовина білого кольору);
- синтетичні наркотики (метадон, амфетамін, засоби на основі алкалоїдів опійної групи);
- фармацевтичні препарати, оцтовий ангідрид, ефедрин, ергометрин, лізергінова кислота;
- ватні тампони, бинти, ганчірки просякнуті цими речовинами.

Основними завданнями експертизи наркотичних засобів і психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів є:

- віднесення їх до наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів;
- установлення конкретного їх виду, визначення способів виготовлення;
- джерел походження та загального джерела переробки сировини.

Третій слідчий відділ (з дислокацією у м. Тернополі) Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у місті Львові, здійснював досудове розслідування № 62021140030000003 від 18.03.2021 за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 388 (Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації), ч. 2 ст. 308 (Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем) КК України. За обставинами справи, поліцейський з обліку та зберігання речових доказів і озброєння сектору логістики Тернопільського районного управління поліції ГУНП в Тернопільській області Особа 1, шляхом зловживання службовим становищем, впродовж 2021 року здійснила привласнення наркотичних засобів та психотропних речовин, які зберігалися в кімнаті зберігання речових доказів управління поліції – наркотичних речовин і прекурсорів.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні виникла необхідність у проведенні експертизи матеріалів, речовин та виробів з метою встановлення в складі вилучених речовин в Особи_1

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів або їх залишків.

Судовими експертами Тернопільського НДЕКЦ МВС було виконано 33 судових експертизи по вилучених об'єктах дослідження. Експертизою матеріалів, речовин та виробів встановлено, що дані речовини відносяться до наркотичних засобів та психотропних речовин.

Проведення такого виду експертиз сприяло встановленню якісних та кількісних ознак об'єктів дослідження, їх віднесення до визначених видів наркотичних засобів та психотропних речовин рослинного або синтетичного походження з метою подальшого доказування у справі.

Під час призначення експертизи на її вирішення можуть бути поставлені діагностичні та ідентифікаційні питання.

Діагностичні: 1) *Чи є надана на дослідження речовина наркотичним засобом, психотропною або сильнодіючою речовиною чи прекурсором?*
2) *Якщо надана на дослідження речовина належить до наркотичних засобів, психотропних, сильнодіючих речовин або прекурсорів, то до якої саме групи?*
3) *Яка кількість наданого наркотичного засобу, психотропної, речовини, прекурсору?* 4) *Чи містяться наркотичні компоненти у речовині, рослинній масі, розчині, що надані на дослідження, а якщо так, то який їх кількісний вміст?* 5) *Чи є сліди наркотичних засобів, психотропних, сильнодіючих речовин, прекурсорів на наданих на дослідження об'єктах, і якщо так, то які й на яких саме об'єктах?* 6) *Чи є сліди наркотичних засобів у піднігтьовому вмісті певної особи, а якщо так, то яких саме?* 7) *Яким є технологічний процес виготовлення наданої на дослідження речовини?* 8) *Чи є виявлені під час обшуку записи, формули описами технологічного процесу з виготовлення наркотичного засобу?*

Ідентифікаційні: 1) *Чи становили раніше єдину масу, єдине ціле надані на дослідження наркотичні засоби, психотропні або сильнодіючі речовини чи прекурсори, вилучені з різних джерел?* 2) *Чи мають надані на дослідження наркотичні засоби спільну родову, групову належність за використаною для їх отримання сировиною, і якщо так, то яку саме?* 3) *Чи за однією технологією отримані надані на дослідження наркотичні засоби, і*

чи виготовлені вони на конкретному підприємстві (заводі)? 4) Чи виготовлені надані на дослідження наркотичні засоби або психотропні, речовини з використанням певного обладнання?

Особливості призначення та проведення досліджень наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Об'єкти дослідження цієї категорії кримінальних правопорушень, як правило, виготовлені на підприємствах, а тому на експертне дослідження вони надходять у в тій формі, в якій вони випускаються – у фабричній упаковці, у вигляді ампул, шприц-тюбів, блістерів з таблетками та капсулами, але можуть бути й без неї (насіпом або наливом), якщо мова йдеться про вилучення об'єктів в процесі виготовлення або збуту як сировини.

При надходженні до 10 упаковок вони досліджуються всі, із партії 10-100 упаковок довільно відбираються 10. Якщо надано більше 100 упаковок, довільно відбирають кількість, що дорівнює кореню квадратному із загальної кількості упаковок, округленому до найближчого більшого цілого числа.

До іншого різновиду експертизи матеріалів речовин та виробів у кримінальних провадженнях щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) та пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), належить **експертиза спеціальних хімічних речовин.**

Типовим переліком питань, що вирішує ця експертиза, є:

Яка природа речовини, наданої на дослідження?

Чи є нашарування спеціальних хімічних речовин на предметах-носіях (грошових купюрах, змивах з рук тощо)?

Чи мають надані речовини спільну родову належність?

У ГУНП в Тернопільській області здійснювалося досудове розслідування кримінального провадження № 42021211180000007 від 14 січня 2021 року, за ознаками корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст. 368 КК України.

Встановлено, що 20.01.2021 гр. М. (посадова особа) одержав від гр. К. (підприємець) неправомірну вигоду в розмірі 300 доларів США, з метою сприяння у виготовленні технічної документації та

підключення комерційного приміщення, що розташоване за адресою м. Березани вул. Січових Стрільців, до центральної мережі електропостачання.

20 січня 2021 року слідчим проведено огляд в приміщенні фое Тернопільської обласної державної адміністрації за участі гр. М., з метою виявлення грошових коштів та предметів, які матимуть значення для підтвердження факту вимагання неправомірної вигоди у гр. К. в сумі 500 доларів США. Під час огляду гр. М. виклав на стіл все наявне при ньому майно, а саме грошові кошти в сумі 300 доларів США, три купюри номіналом 100 доларів США кожна з наступними серіями та номерами: HL 46198210 G; CL60616621 A; HC69199386 A, а також мобільний телефон ZTE BLADE A0622. Ці предмети під час проведення огляду було вилучено.

Крім цього, 20 січня 2021 року в ході проведення освідування гр. М. за допомогою марлевих тампонів було зроблено змиви з його лівої та правої руки.

За вилученими об'єктами слідчий призначив експертизу матеріалів, речовин та виробів для встановлення факту накладання на них спеціальних хімічних речовин.

За результатами проведеної судовими експертами Тернопільського НДЕКЦ МВС експертизи вилучених об'єктів встановлено (підтверджено) причетність відповідної особи (гр. М.) до вчинення даного корупційного кримінального правопорушення, визначено спільну родову належність нашарувань спеціальних хімічних речовин, які були виявлені на об'єктах – носіях (грошових купюрах, змивах, тощо).

3.11. Економічні експертизи

Судово-економічні експертизи є одними з ключових під час розслідування більшості корупційних кримінальних правопорушень. Судово-економічна експертиза є процесуальною формою дослідження на основі спеціальних знань у різних сферах економіки, господарського аналізу, ревізії та контролю первинних облікових документів, бухгалтерських та податкових реєстрів, фінансової звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з метою вирішення широкого кола питань, що виникають під час розслідуванням корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних із службовими розкраданнями.

Предметом судово-економічної експертизи є питання, що виникають у органів досудового розслідування та суду щодо фінансово-господарських

операцій, зафіксованих ревізіями, аудитами та перевітками, вирішення яких потребує спеціальних економічних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних із виявленими розкраданнями.

Об'єктом судово-економічної експертизи є відображені у бухгалтерських документах та облікових регістрах господарські операції, які стали предметом розслідування чи розгляду в суді. До безпосередніх об'єктів відносять: первинні документи, де зафіксовані господарські операції; бухгалтерські та інші облікові регістри, в яких відображаються господарські операції, комп'ютерна інформація; форми фінансової та податкової звітності; акти проведення ревізії та матеріали інвентаризації; накази, трудові договори, контракти, договори про повну матеріальну відповідальність, посадові інструкції тощо; висновки експертів з інших галузей знань, наприклад почеркознавчої експертизи, у висновку якої було встановлено – ким із числа посадових осіб підприємства виконано рукописні записи чи підписи на відповідному документі.

До завдань судово-економічної експертизи відносять: встановлення суми нестач або лишків матеріальних цінностей і грошових коштів; встановлення та підтвердження розміру матеріальної шкоди, що було завдано посадовими особами; перевірка правильності списання сировини та матеріалів, цільового використання коштів; перевірка правильності методики проведення документальної ревізії та достовірності її висновків.

За матеріалами кримінального провадження встановлено, що посадові особи Миколаївського лісо-господарського підприємства «Галсільліс» за попередньою змовою із суб'єктами підприємницької діяльності, з метою незаконного збагачення, розробили схему розтрати лісопродукції, шляхом внесення неправдивих відомостей в матеріали відводу, умисного заниження ліквідної кубомаси деревини та сортності під час відводу дерев в рубки, створюючи необліковані залишки ділової лісопродукції, яку в подальшому вони реалізовували, а отримані кошти не обліковували.

Державною екологічною інспекцією у Львівській області, з урахуванням огляду ділянки в кварталі 12 виділ 6 площею 8,2 га Миколаївського ЛПП «Галсільліс» від 11.07.2019, встановлено, що в цьому місці на підставі виданого господарством лісорубного квитка

№ 012243 серія ЛЬ ЛРК від 02.01.2019, проводиться вибіркова санітарну рубку з 2019 року.

Проведена судово-економічна експертиза розрахунково та документально підтвердила розмір матеріальної шкоди, заподіяної рубкою дерев різних порід, які не були відведені в санітарно-вибірково 2019 року в кварталі 9 виділу 13 Миколаївського ЛГП «Галсільліс» на загальну суму 133 943,40 грн (сто тридцять три тисячі дев'ятсот сорок три грн 40 коп.).

За напрямками досліджень економічна експертиза поділяється на:

- дослідження документів бухгалтерського та податкового обліку і звітності;
- дослідження документів фінансово-господарської діяльності;
- дослідження документів фінансово-кредитних операцій.

На вирішення експертизи при проведенні дослідження документів бухгалтерського та податкового обліку і звітності ставляться такі питання: 1) Чи підтверджується документально встановлена за актом інвентаризації нестача (надлишки) грошових коштів на суму (зазначається сума) на підприємстві? 2) Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, могли призвести до матеріальних збитків (нестачі грошових коштів), і хто був зобов'язаний забезпечити дотримання цих вимог? 3) Чи підтверджуються документально нестача товарно-матеріальних цінностей на підприємстві за період роботи матеріально відповідальної особи, у розмірі (указуються кількісні та вартісні показники)? 4) Чи підтверджується встановлений перевіркою розмір матеріальної шкоди, заподіяної (зазначається кому) в зв'язку з нестачею товарно-матеріальних цінностей, яку встановлено інвентаризацією за актом інвентаризаційної комісії? 5) Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку і контролю, могли призвести до матеріальних збитків (нестача, необґрунтоване списання матеріалів, сировини та готової продукції)? 6) Чи підтверджуються документально висновки ревізії у частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт з урахуванням висновків

технічних експертиз? 7) Які порушення вимог нормативних актів, що регламентують ведення бухгалтерського та податкового обліку, призвели до несплати податків та обов'язкових платежів внаслідок заниження об'єктів оподаткування?

У 2019 році посадові особи Буданівської обласної клінічної психоневрологічної лікарні здійснювали привласнення та розтрату майна шляхом зловживання службовим становищем.

Відомості про корупційне кримінальне правопорушення внесено до ЄРДР за ч. 2 ст. 364 КК України.

Згідно з довідкою Управління Західного офісу Держаудитслужби в Тернопільській області від 14.05.2019 встановлено нарахування та виплати заробітної плати та ЄСВ окремим працівникам психоневрологічної лікарні за фактично невідпрацьований час на загальну суму 14 597,32 гривень.

Під час проведення досудового розслідування, для встановлення чи підтверджується документально розмір матеріальної шкоди завданої Буданівською обласною комунальною психоневрологічною лікарнею внаслідок неправомірної виплати окремим працівникам заробітної плати, виникла необхідність у проведенні економічної експертизи документів бухгалтерського та податкового обліку і звітності.

Експерт надав висновок про документальне підтвердження розміру матеріальної шкоди, завданої комунальною установою «Буданівська обласна психоневрологічна лікарня» внаслідок виплати окремим працівникам заробітної плати за фактично невідпрацьований час, на загальну суму 14 597,28 грн (чотирнадцять тисяч п'ятсот дев'яносто сім грн 28 коп.)

На вирішення експертизи при проведенні дослідження документів фінансово-господарської діяльності ставляться такі питання: 1) Які основні економічні показники (ліквідності, платоспроможності та прибутковості) господарсько-фінансової діяльності (зазначити організацію) на дату укладення або закінчення строку дії угоди (зазначити реквізити)? 2) Як указані показники вплинули на результати фінансово-господарської діяльності підприємства? 3) Чи підтверджується документально розмір внеску до статутного фонду підприємства, та яка частка, відповідно до статутних документів, підлягає поверненню учаснику (учасникам), що вибули зі складу засновників і на яку суму? 4) Який розмір збитку від необґрунтованого заниження (несплати) орендної плати організації за

період (зазначається який) і в якій сумі? 5) Які порушення вимог чинних нормативних актів, що регламентували на встановлений період ведення бухгалтерського обліку і контролю, призвели до матеріальних збитків від заниження орендної плати? 6) Відповідно до наданих установчих і первинних документів, чи є у вартості об'єктів нерухомості (яких конкретно), що підлягали приватизації, частка фінансування споруд за рахунок державних коштів?

На вирішення експертизи при проведенні дослідження документів фінансово-кредитних операцій ставляться такі питання: 1) Чи відповідає вимогам чинного законодавства документальне оформлення операцій (яким банком) з надання кредитів у частині повноти нарахування та сплати відсотків за користування кредитами (якому позичальнику)? 2) Чи відповідає перелік документів, наданих підприємством банку для отримання кредитних коштів за кредитною угодою, чинному Положенню про кредитування? 3) Якими бухгалтерськими документами підтверджується наявність у підприємства майна, що надано ним у заставу за кредитною угодою? 4) У якій сумі завдані збитки банку в результаті необґрунтованої видачі, неповернення кредиту за угодою (№, дата)? 5) Чи відповідає вимогам чинних нормативних актів документальне оформлення операцій (яким банком) за надання кредитів та повнота нарахування і сплата відсотків за користування кредитами (якому позичальнику) за кредитною угодою (№, дата)? 6) Чи підтверджується бухгалтерськими та первинними документами нецільове використання кредитних коштів за угодою (№, дата)? 7) Які допущені порушення вимог нормативних актів, що регулюють порядок видачі, погашення кредитів, їх обліку та контролю, хто з посадових осіб був зобов'язаний забезпечити виконання встановлених правил? 8) Чи підтверджується документально дотримання банком (назва) відповідних нормативів відрахувань до страхового резерву?

Особливості призначення та проведення економічних експертиз. Разом з постановою (ухвалою) про призначення експертизи слід надати

документи бухгалтерського та податкового обліку, які містять відомості, вихідні дані для вирішення поставлених питань. Такими документами можуть бути: прибуткові та видаткові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книжки, матеріали інвентаризації, акти ревізій, таблиці, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення і вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, журнали-ордери, меморіальні ордери за балансовими рахунками, головні книги, баланси та інші первинні та зведені документи бухгалтерського та податкового обліку і звітності.

Якщо ведення бухгалтерського обліку здійснювалось в електронному вигляді, експертові надаються документи на машинних носіях (роздруківки реєстрів бухгалтерського обліку), обов'язково завірені в установленому порядку.

3.12. Інженерно-технічні експертизи

Інженерно-технічні експертизи призначаються у випадках, коли для вирішення питань, що виникають у суб'єктів доказування, потрібні спеціальні знання у галузях будівництва, землеустрою, оцінки будівельних об'єктів, споруд та земельних ділянок.

До таких експертиз відносять:

- *будівельно-технічні* з дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів;

- *оціночно-будівельні* з визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд;

- *земельно-технічні* з дослідження розподілу земель та визначення порядку користування земельними ділянками;

- *оціночно-земельні* дослідження з оцінки земельних ділянок.

Будівельно-технічна та оціночно-будівельна експертиза. За допомогою будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертизи

найбільш точно й достовірно можна встановити якість, будівельних і ремонтних робіт, виконаних на всіх етапах будівництва, їх відповідність будівельним нормам і договору, а також якість і кількість використаних будівельних матеріалів та їх відповідність вказаним у будівельно-монтажній документації, визначити оціночну вартість будівельних об'єктів і споруд.

Слідчим управлінням ГУНП в Тернопільській області здійснювалося досудове розслідування за ознаками корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК України.

Встановлено, що посадові особи Управління капітального будівництва Тернопільської обласної державної адміністрації під час виконання умов договору підряду № 1 від 06.03.2018 року, укладеного з ТзОВ «АВАКС-ПРОФ» на виконання робіт з будівництва гідротехнічних споруд веслувального каналу центру веслування та водних видів спорту у м. Тернополі, діючи шляхом зловживання службовим становищем з метою отримання неправомірної вигоди, впродовж 2018-2020 років підписали акти приймання виконаних будівельних робіт та сприяли перерахуванню підряднику грошових коштів, відповідно до відомостей, внесених в акти приймання виконаних робіт, знаючи, що роботи виконані не в повному обсязі.

Під час досудового розслідування проведено судову будівельно-технічну експертизу з метою встановлення фактичного об'єму виконаних будівельних робіт та перевірки інформації про завищення обсягів виконаних будівельних робіт. У висновку експерта зазначено, що: «1. Вартість фактично виконаних ТОВ «АВАКС-ПРОФ» робіт на об'єкті станом на час проведення огляду становить 49 837 937,03 грн. 2. Обсяги та вартість фактично виконаних робіт на об'єкті частково не відповідають обсягам та вартості, зазначених в актах приймання виконаних будівельних робіт форми № КБ-2в на загальну суму 159 974,29 грн. 3. Обсяги та вартість фактично виконаних робіт на об'єкті відповідають обсягам та вартості зазначених в проектно-кошторисній документації».

Предметом досліджень будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертизи є фактичні дані, які встановлюються експертом за конкретними матеріалами досудового розслідування чи судового провадження, а саме: відповідності будівельного об'єкта певній нормі, правилу, регламенту та визначення його оціночної вартості.

Об'єктами будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз є: будівлі, споруди, інженерні мережі, будівельні матеріали, конструкції,

документація на будівельні об'єкти (проектно-кошторисна, звітна, технічна тощо).

Основними завданнями будівельно-технічних та оціночно-будівельних експертиз є: встановлення відповідності (невідповідності) збудованої або реконструйованої будівлі проекту і вимогам державних будівельних норм (далі – ДБН) України або будівельних норм і правил (далі – БНіП); визначення ринкової, ліквідаційної вартості будівель і споруд, земельних ділянок виділених під будову; визначення вартості будівельних робіт (спорудження будівель, їх переобладнання, ремонт, благоустрій території тощо); встановлення відповідності проектно-кошторисної документації вимогам ДБН, БНіП та інших державних стандартів з питань будівництва; встановлення правильності складання державної звітності про виконання будівельних робіт; визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам; розробка варіантів поділу будинків і надвірних будівель відповідно до ідеальних часток кожного зі співвласників; розробка варіантів порядку користування земельною ділянкою, на якій розташовані будівлі, що належать громадянам на правах спільної власності; визначення технічного стану будівель, споруд, інженерного обладнання (відсоток зносу, придатність до експлуатації, необхідність ремонту, наявність дефектів тощо).

Під час розслідування корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 364 КК України, встановлено, що 2 серпня 2016 року Товстенська селищна рада уклала договір співфінансування з Управлінням капітального будівництва Тернопільської обласної адміністрації з метою реконструкції системи каналізації у смт. Товсте. Управління капітального будівництва уклало договір підряду з ТОВ «АВАКС ПРОФ», яке безпосередньо проводило роботи по реконструкції системи каналізації у смт. Товсте.

Досудовим розслідуванням встановлено, що реконструкція системи каналізації проводиться з грубим порушенням чинного законодавства. До каналізації було під'єднано лише дитячий садок та ресторан «Шоколадка». До системи каналізації не під'єднано вул. Зелену смт. Товсте, та жодного магазину, кафе, аптеки. Спеціалістами

західного офісу Держаудитслужби в Тернопільській області проведено позапланову виїзну ревізію Управління капітального будівництва Тернопільської обласної державної адміністрації. У подальшому слідчий призначив будівельно-технічну експертизу.

Висновок експерта засвідчував, що обсяги фактично виконаних робіт з реконструкції системи каналізації селища Товсте згідно наданих на дослідження Актів приймання виконаних будівельних робіт за примірною формою КБ-2в, не відповідає в частині виконання пунктів, зазначених у підрядних договорах та іншій досліджуваній документації.

До основних питань будівельно-технічних експертиз відносять:

- 1) Чи відповідає розроблена проектно-кошторисна документація вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, БНіП тощо)?
- 2) Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?
- 3) Чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва?
- 4) Якщо ні, то в чому вони полягають?
- 5) Чи відповідають об'єкти (будівлі, споруди) проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва?
- 6) Якщо ні, то в чому вони полягають?
- 7) Який перелік та обсяг фактично виконаних робіт з будівництва (ремонт, реконструкції)?
- 8) Яка вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів?
- 9) Чи відповідають обсяги та вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів обсягам та вартості, визначеним проектно-кошторисною або первинною звітною документацією з будівництва?
- 10) Чи відповідає первинна звітна документація (форми КБ-2в, КБ-3) з будівництва (ремонт, реконструкції) за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва?
- 11) Який вид будівництва (нове, реконструкція, капітальний ремонт) фактично виконаний на об'єкті?
- 12) Чи є об'єкт нерухомим майном?
- 13) Який ступінь будівельної готовності незавершеного будівництвом об'єкта?
- 14) Який технічний стан (ступінь фізичного зношення) об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди)?
- 15) Чи є

об'єкт нерухомого майна (будівля, споруда) аварійним? 16) Які пошкодження об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення) виникли внаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту на територіях? 17) Яка технічна причина пошкоджень та руйнувань об'єкта нерухомого майна (елементів, конструкцій, інженерних мереж)? 18) Яка вартість ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень унаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу, просідання ґрунту? 19) Чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів у галузі будівництва розділити об'єкт нерухомого майна відповідно до часток співвласників? 20) Чи належить будівля за архітектурним вирішенням до категорії культових споруд: храмів, церковних споруд?

До основних питань оціночно-будівельних експертиз відносять:

1) Яка вартість (ринкова, залишкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна) об'єкта нерухомого майна? 2) Яка вартість частки об'єкта нерухомого майна? 3) Чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам?

Земельно-технічна експертиза полягає у дослідженні земельних ділянок з метою визначення та встановлення їх меж та площі, розділу і порядку користування земельними ділянками, розташування будинків та інших споруд щодо меж тощо.

Предметом земельно-технічної експертизи є виявлення та дослідження порушення, які пов'язані із зміною фізичних характеристик, меж земельних ділянок, розташування об'єктів відносно меж земельних ділянок.

Об'єктами дослідження є земельні ділянки, а також правовстановлююча та технічна документація на них.

Основними завданнями земельно-технічної експертизи є: визначення фактичного землекористування земельними ділянками, а саме фізичних

характеристик земельних ділянок (конфігурації, площі, промірів тощо); визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок їх розташуванню у відповідній технічній документації; визначення відповідності фактичного землекористування в частині порушення меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлюючих документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки; визначення можливості розподілу (порядку користування) земельними ділянками, розробка варіантів їх розподілу (порядку користування); визначення можливих варіантів підходу та проїзду до земельних ділянок, встановлення земельного сервітуту.

Орієнтовний перелік питань, що можуть вирішуватись земельно-технічною експертизою: 1) *Який фактичний порядок користування земельною ділянкою?* 2) *Яка конфігурація, проміри та площа земельної ділянки, що перебуває у користуванні співвласника?* 3) *Чи відповідає фактичне розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок технічній документації?* 4) *Чи є порушення меж (або накладання) земельних ділянок відповідно до правовстановлюючих документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки?* 5) *Чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів розділити земельну ділянку (встановити порядок її користування) відповідно до часток співвласників та вимог нормативно-правових актів?* 6) *Які варіанти технічно можливі для влаштування проїзду на земельну ділянку?* 7) *Чи є технічна можливість встановлення земельного сервітуту на ділянці?*

Оціночно-земельна експертиза – це дослідження, яке пов'язано із визначенням достовірності різних видів вартості земельних ділянок.

Предметом дослідження є визначення відповідності вартості земельних ділянок встановленим вимогам нормативно-правових актів.

Об'єктами дослідження є: земельні ділянки, правовстановлююча та технічна документація із землеустрою на земельну ділянку із зазначенням адреси місцезнаходження ділянки, її кадастрового номера, площі, цільового

призначення, плану (схеми), даних щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також даних щодо наявності обмежень та обтяжень на дату оцінки.

У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) на дослідження необхідно надати правовстановлюючу документацію на ці об'єкти, матеріали технічної інвентаризації, а також іншу документацію та інформацію, необхідну для проведення оцінки.

Основними завданнями оціночно-земельної експертизи є: експертна грошова оцінка земельних ділянок; експертна грошова оцінка прав на земельні ділянки; визначення відповідності виконаної оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Орієнтовний перелік питань, що можуть вирішуватись оціночно-земельною експертизою: 1) *Яка вартість (ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна) земельної ділянки?* 2) *Яка вартість (ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна) частки земельної ділянки?* 3) *Яка вартість права користування (постійного, оренди) земельною ділянкою?* 4) *Чи відповідає виконана оцінка земельної ділянки (або права користування) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.*

3.13. Комп'ютерно-технічна експертиза

Комп'ютерно-технічна експертиза призначається у випадках, коли необхідно встановити фактичні дані, що мають значення для розслідування корупційного кримінального правопорушення і пов'язані із застосуванням комп'ютерної техніки, вчинені за її допомогою певні дії, які виявляються на основі спеціальних знань у галузях обчислювальної техніки та програмування і полягає у дослідженні комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Предметом дослідження комп'ютерної техніки і програмних продуктів при розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень є

факти і обставини, що встановлюються на основі дослідження закономірностей експлуатації апаратних засобів комп'ютерних систем – матеріальних носіїв інформації про факти чи події, що мають значення у кримінальному провадженні.

Об'єктами експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є вилучені під час процесуальних дій або заходів забезпечення кримінального провадження: комп'ютерна техніка (персональні комп'ютери (настільні, портативні), мережеві апаратні засоби (сервери, робочі станції, активне обладнання); носії інформації (дискети, жорсткі диски, CDR-диски, флеш-карти тощо); периферійні пристрої (принтери, сканери, звукові карти); програмні продукти; портативні системи (смартфони, планшети, мобільні телефони тощо); вбудовані системи на основі мікропроцесорних контролерів (відео-реєстратори, цифрові камери, бортові комп'ютери); комплектуючі зазначених компонентів (апаратні блоки, плати розширення, мікросхеми тощо); пристрої, що не є комп'ютерами в класичному розумінні (електронні касові апарати, гральні автомати, карт-рідери тощо).

Найчастіше об'єкти експертизи є засобами вчинення кримінальних корупційних правопорушень і використовуються з метою підробки документів, приховування слідів правопорушення. Крім того магнітні носії серверів, комп'ютерів, смартфонів, планшетів, мобільних телефонів, відео-реєстраторів, цифрових камер, бортових комп'ютерів можуть зберігати чи приховувати інформацію, що становить інтерес для досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Однією з типових форм існування інформації в комп'ютерних системах є файл. Під *файлом* розуміється інформаційний об'єкт із зафіксованою на ньому інформацією, яка може існувати у вигляді тексту, звукозапису, зображення чи інших даних і призначений для передавання в часі та просторі з метою збереження й загального користування. Файл у більшості випадків обов'язково містить реквізити, які дозволяють однозначно ідентифікувати інформацію, що в ньому зберігається.

Графічний файл – це спосіб запису графічної інформації, що може зберігатися в різноманітних варіантах і способах стискання (кодування). Графічні формати файлів призначені для зберігання зображень, таких як фотографія чи рисунок.

Аудіофайл, відеофайл – це поіменовані масиви інформації на цифровому носії, що складається із записів логічних одиниць як фіксованого, так і довільного розміру, який кратний аудіо-, відеозапису.

Цифрова форма представлення інформації в комп'ютері дозволяє здійснювати нескінченну кількість актів копіювань інформації без втрати якості її запису. Тобто цілком нормальним явищем є існування двох (або більшої кількості) об'єктів (файлів), які неможливо розрізнити між собою за фізичними параметрами запису.

Під базою даних (далі – БД) розуміється інформаційна модель, що дозволяє у впорядкованому вигляді зберігати дані стосовно групи об'єктів з однаковим набором властивостей або поіменну сукупність структурованих даних (певної предметної сфери).

Прихована або криптографічно-захищена інформація – це інформація, для коректного доступу до якої необхідно виконати ще одну дію у вигляді розшифрування. Прихована інформація захищена від прямого читання даними, що знаходяться ззовні досліджуваного цифрового носія (пароль користувача, що треба вводити, користування програмно-апаратними засобами захисту та ін.).

Основними завданнями експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є: пошук та аналіз інформації на цифрових носіях (персональних комп'ютерах, серверах, мобільних пристроях, тощо); відновлення видалених даних, пошук прихованої інформації; встановлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; встановлення інтернет-активності користувача, кола спілкування, історії використання засобів зв'язку; дослідження технічного

стану, характеристик, конструктивних особливостей комп'ютерної техніки та мобільних засобів.

До основних питань, що вирішуються при дослідженні комп'ютерної техніки та програмних продуктів належать:

- 1) Комп'ютер якої моделі надано на дослідження, якими є технічні характеристики його системного блока й периферійних пристроїв? 2) Які технічні несправності має даний комп'ютер або його окремі блоки та пристрої, і як ці несправності впливають на роботу комп'ютера (блока, пристрою)? 3) Чи проводилась адаптація комп'ютера для роботи з ним специфічних користувачів (особи з поганим зором, шульги та ін.)? 4) Чи міститься на даному носії інформація, яка має ключові слова «...»? 5) Чи міститься на даному носії інформація, в якій є дані про вказані в постанові підприємства (фірми, організації)? 6) Коли, ким створені досліджувані файли? 7) Чи є дані програмні продукти ліцензійними копіями загальновідомих систем, чи вони є оригінальними розробками? 8) У який період часу створені файли, та яка дата останнього редагування? 9) Чи вносились до програми даного системного продукту, які-небудь корективи, що змінювали виконання певних операцій? 10) Чи містилися на носії файли, що були згодом знищені? 11) Якщо так, то які саме файли та який їх зміст? 12) З якого з наданих комп'ютерів здійснювався вихід у мережу Інтернет, за якими адресами, в який період часу? 13) Чи можна за допомогою даного програмного продукту реалізувати функції, передбачені технічним завданням на його розробку? 14) Чи містяться на досліджуваному комп'ютері програмні продукти, призначені для злому пароля та несанкціонованого доступу до комп'ютерних систем? 15) Чи можливе вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту? 16) Яким є рівень професійної підготовки в галузі програмування і роботи з комп'ютерною технікою особи, яка виконала дані дії з комп'ютером і програмним забезпеченням? 17) Чи відповідає стиль програмування досліджуваного програмного продукту стилю програмування певної особи?*

18) Чи відповідають прийоми і засоби програмування, що застосовувалися при створенні досліджуваного програмного продукту, прийомам і засобам, якими користується даний програміст?

До особливостей призначення та проведення експертиз комп'ютерної техніки і програмних продуктів слід віднести належне технічне забезпечення експерта. Так, для ефективного проведення досліджень слід додержуватися певних вимог щодо комплектації стендового комп'ютера експерта, зокрема: наявна дискова підсистема стендового комп'ютера повинна бути більшою, ніж досліджувана; процесор и об'єм оперативної пам'яті повинні бути достатніми для дослідження; наявність застосування системи безперервного живлення; програмне забезпечення (далі – ПЗ) повинно налічувати: ПЗ для перегляду графічної інформації; ПЗ для пошуку текстової інформації; ПЗ для дослідження баз даних; ПЗ для відновлення інформації з цифрових носіїв.

Суттєве значення на початку дослідження має первинний огляд речових доказів, який повинен проводитися з урахуванням характеру питань, що поставлені експерту на його вирішення. При огляді необхідно зазначити загальний стан об'єкта, який містить носій інформації (або сам є таким носієм), можливість безперешкодного доступу до його підключень. Фіксація первинного стану досліджуваного об'єкта (об'єктів) повинна відображати у графічному вигляді загальний стан опечатування. Треба також визначити можливість приведення його в дію, зазначити наявність приєднання зовнішніх пристроїв – ключів захисту, шлейфів, невідомих чи саморобних пристроїв. Такі заходи, під час огляду речових доказів, позбавлять експерта несанкціонованого знищення або втрати необхідної інформації.

3.14. Фотопортретна експертиза

Під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень часто виникає необхідність ототожнення особи за ознаками зовнішності. Залежно від обставин кримінального провадження, впізнання особи очевидцями події

може проводитись, як шляхом окремої слідчої (розшукової) дії – пред’явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України), так і шляхом призначення фотопортретної експертизи.

Дослідження полягає в роздільному та порівняльному аналізі зовнішніх прикмет особи, які відобразились на фотографічних знімках, із застосуванням спеціальних методик зіставлення, суміщення, графічного моделювання і розрахунків взаєморозташування ознак обличчя.

Предметом дослідження ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними об’єктами (дослідження є підвидом фототехнічної та портретної експертизи та голографічних зображень) є факти, що мають значення у кримінальних провадженнях, пов’язаних з ідентифікацією особи за ознаками обличчя, що зафіксовані у вигляді об’єктивних зображень на різних носіях.

Об’єктами експертизи ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними об’єктами є фотознімки та їх репродукції, на яких зафіксовані портрети ототожнюваної особи. Це можуть бути фотознімки особи:

- в документах (у паспорті, посвідченні водія тощо);
- аматорські та професійні художні знімки, представлені свідками чи вилучені при проведенні слідчих (розшукових) дій.
- порівняльні зразки.

Для ототожнення особи в якості порівняльних зразків найбільш придатними є фотознімки, виготовлені з додержанням правил сигналетичної (розпізнавальної) фотографії, а також поширені в побуті аматорські чорно-білі та кольорові знімки, виготовлені за допомогою як цифрових, так і аналогових фотоапаратів та відеокамер.

До об’єктів також відносять зображення осіб, отримані з телевізійних систем контролю приміщень, територій, технічних засобів тощо.

Завданням цього досліджень є встановлення тотожності конкретної особи, зображеної на представлених досліджуваних об’єктах – фотознімках. Під час проведення ідентифікації особи за ознаками зовнішності за

матеріальними зображеннями вирішується дві основні групи завдань: *ідентифікаційні* – встановлення тотожності або відмінності осіб, зображених на фотокартках або інших об'єктивних відображеннях зовнішнього вигляду людини та *діагностичні* – встановлення расово-етнічної, статевої, вікової приналежності людини, зображеної на портреті.

Найчастіше на вирішення експертизи ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними об'єктами ставляться такі питання: 1) *Чи зображена на представленому фотознімку певна особа?* 2) *Чи є серед осіб на груповому фотознімку певна особа, зображена на пред'явлених порівняльних фотознімках-зразках?* 3) *Чи зображена на пред'явлених фотознімках, виготовлених у різні періоди, одна й та сама особа?* 4) *Чи зображена на досліджуваному фотознімку хто-небудь з осіб, чії фотокартки-зразки пред'явлені на дослідження?*

Особливостями призначення експертизи є необхідність врахування того факту, що для успішної ідентифікації особи за фотопортретом необхідно надавати порівняльні зразки фотопортретів особи, близької за віком до особи, фотопортрет якої досліджується.

Експертиза ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними об'єктами призначається у ситуаціях, коли органи розслідування або суд не мають можливості іншим шляхом достовірно встановити особу, визначити факт належності документів, що засвідчують особу та інші обставини, які мають істотне значення для розслідування.

3.15. Експертиза відео,- звукозапису

Експертиза відео,- звукозапису призначається у тих випадках, коли необхідно встановити фактичні дані у справі, пов'язані з технікою та технологією виготовлення відеофонограми (фонограми), та дикторами, мовлення яких на ній зафіксовано. Так, доказами при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), можуть бути відео-, звукозаписи, на

яких зафіксовані розмови підозрюваних осіб, предметом яких є досягнення домовленості щодо одержання неправомірної вигоди. Ці матеріали, як правило, здобуваються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Експертиза відео,- звукозапису складається з трьох самостійних експертних підвидів:

- технічного дослідження матеріалів та засобів відео,- звукозапису;
- дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ;
- лінгвістичного дослідження усного мовлення.

Об'єктами дослідження всіх трьох підвидів експертиз є звукова, у тому числі й мовленнєва інформація, яка зафіксована на відео та фонограмах, а також носії й технічні засоби зняття й фіксації такої інформації.

Технічне дослідження матеріалів та засобів відео,- звукозапису. При фіксації звуку, в тому числі й мовлення, сигнали трансформуються і, залежно від використаної техніки та технології фіксації, можуть спотворюватись. Крім того оригінальні записи можуть піддаватись різноманітним впливам і маніпуляціям, що може призвести як до порушення їх інформаційного змісту, так і до зміни технічних параметрів зафіксованих сигналів.

Встановлення цих та інших даних, які стосуються техніки та технології виготовлення відеофонограми, становить *предмет* цього підвиду експертизи, яка базується на фізичних і технічних закономірностях відображення слідової інформації у відеофонограмах.

До типових ідентифікаційних питань відносять: Чи виготовлена фонограма розмови, що зафіксована на мікродискеті, серійний № 64Н25, за допомогою наданого на дослідження цифрового диктофона «Sony», серійний № АР 23456? Чи за допомогою одного й того самого засобу запису виготовлено фонограми на касетах № 1 і № 2?

До діагностичних завдань відносять визначення оригінальності, неперервності, монтажу відеофонограми; встановлення технічних параметрів

носія та засобів запису; встановлення технологічних схем, технічних засобів і каналів відео-, звукозапису.

Типовими діагностичними питаннями є: Оригіналом чи копією є представлена на експертизу фонограма? Чи фіксувалася фонограма безперервно? Чи піддавалася вона монтажу або будь-яким іншим змінам? Чи одночасно зафіксовано звук і відеозображення у відеофонограмі? Чи використовувався радіоканал для отримання інформації, зафіксованої на відеофонограмі? Чи могла бути отримана відеофонограма таким чином, як викладено у протоколі допиту свідка? Чи є запис оригіналом та чи піддавався він змінам (дати і часу трансляції телепрограми)? Який тип носія використовувався для запису фонограми? Який вид і клас засобів запису застосовувався для фіксації фонограми? У якому форматі зафіксована відеофонограма?.

Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ. Найбільш поширеним акустичним об'єктом дослідження є усне мовлення особи, зафіксоване у фонограмі. Особливості мовлення людини залежать від анатомічної будови її органів, що беруть участь у мовотворенні, та мовленнєвих навичок цієї людини, набутих у процесі розвитку та навчання. Під впливом зазначених факторів формується індивідуальний мовленнєвий стереотип особи. У межах фоноскопичної експертизи він розглядається як фізичне (акустичне) явище, яке визначається фізичними параметрами мовленнєвих сигналів. Сукупність встановлених параметрів та особливостей мовленнєвого стереотипу особи створює підґрунтя для її ідентифікації за ознаками мовлення.

На вирішення експертизи ставляться ідентифікаційні та діагностичні питання.

Ідентифікаційні – встановлення особи, голос та мовлення якої зафіксовано у фонограмі розмови, ототожнення джерел звуку тощо: Чи брав участь гр. Н. у розмові, зафіксованій у часовому інтервалі 01:00–25:00 (хв. : сек) запису на мікродискеті (№ 1)? Якщо так, то які слова та фрази

належать саме йому? Однією чи різними особами вимовлено фрази, зафіксовані у фонограмах розмов № 1 та № 2 і, відповідно, позначені в протоколі прослуховування фонограм символами M1 та M2? 4) Чи з одного джерела походять звукові сигнали, зафіксовані у фонограмах № 1 та № 2?

Діагностичні – встановлення придатності мовленнєвих сигналів для ідентифікації диктора, віднесення сигналів до відповідного класу джерел звуків тощо. Типові питання: *Чи придатні фонограми розмов для ідентифікації особи за мовленням? Скільки осіб брали участь у розмові? У якому звуковому середовищі (наприклад у закритому приміщенні чи на подвір'ї) велася розмова, зафіксована у фонограмі? Які з розмов на представлених фонограмах є телефонними? Записане джерело звуку перебувало в нерухомому стані чи в русі?*

Лінгвістичне дослідження усного мовлення.

Лінгвістична експертиза усного мовлення встановлює фактичні дані, що відображаються у звукозапису мовлення людини і дістають вияв у формі її індивідуальної реалізації. При лінгвістичному аналізі визначаються як загальні ознаки мовлення людини (характеристики голосу, мова спілкування тощо), так і окремі особливості його реалізації на різних лінгвістичних рівнях (фонетичному, просодичному, лексичному тощо), сукупність яких є індивідуальною для кожного диктора.

На вирішення лінгвістичного дослідження усного мовлення ставляться ідентифікаційні та діагностичні питання.

Ідентифікаційні – встановлення особи, голос і мовлення якої зафіксовано у фонограмі розмови: *1) Скільки осіб брали участь у розмові, зафіксованій на мікродискеті № 1? 2) Чи вимовляв М. погрози на адресу В. зафіксовані у фонограмі № 1?*

Діагностичні – встановлення придатності зафіксованого мовлення для ідентифікації диктора, визначення статі та емоційного стану диктора, встановлення його соціально-психологічного портрету тощо: *1) Яким був емоційний стан диктора? 2) Якими є соціальні, психічні особливості та*

діалект особи, телефонна розмова якої зафіксована у фонограмі № 2?
3) Чоловікові чи жінці належить мовлення, зафіксоване у фонограмі телефонного повідомлення? 4) Чи є мовлення у фонограмі розмови, зафіксоване на мікродискету № 1 вільним (спонтанним), чи текстом, що читається?

Особливості призначення експертиз відео,- звукозапису. Перед призначенням експертизи слідчий чи суддя повинні провести відтворення відеофонограм і визначити конкретно об'єкт експертного дослідження. Це здійснюється під час огляду та прослуховування відеофонограми і оформлюється відповідним протоколом.

Важливе значення для отримання позитивних результатів експертиз мають зразки фонограм мовлення. Високоякісні фонограми зразків мовлення можна отримати за дотримання певних технічних умов, зокрема: застосування відео- або звукозаписуючої апаратури високого класу з виносним мікрофоном, який направляє у бік диктора і розташовується на відстані не більше 0,5 м від нього; у кімнаті, де проводиться відбір зразків мовлення, не повинно бути сторонніх джерел звуку (шум працюючих механізмів, телефонні дзвінки тощо); зразки записують на носій (мікродискета), який не був у використанні.

Крім того, слідчий повинен сформулювати питання таким чином, щоб особа, у якої відбираються зразки мовлення, не могла дати однозначні, короткі відповіді. Це досягається шляхом постановки спеціально підібраних запитань в окремі моменти розмови. Від повноти відображення у зразках мовленнєвих навичок диктора залежить успішність проведення ідентифікаційних досліджень. Якщо можливість отримання експериментальних зразків мовлення відсутня, як порівняльні зразки можна використовувати відеозвукозаписи допитів, інших слідчих (розшукових) дій – умовно-вільні зразки або вільні зразки (аматорські відео- фонограми подій, у яких брала участь конкретна особа).

ВИСНОВКИ

Таким чином, під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень призначаються: почеркознавчі; технічні експертизи документів; експертизи вогнепальної зброї; трасологічні; вибухово-технічні; фотопортретні; відео- звукозапису; матеріалів, речовин та виробів; інженерно-транспортні; будівельно-технічні; земельно-технічні; пожежно-технічні; комп'ютерно-технічні; оціночно-будівельні; оціночно-земельні; експертизи з питань землеустрою; економічні; товарознавчі; транспортно-товарознавчі; експертизи військового майна та ін.

Водночас, наведений перелік експертиз не є вичерпним. Призначення конкретного виду експертного дослідження залежить від багатьох факторів – сфери діяльності установи, підприємства або закладу в якому виявлені правопорушення, предмета посягання, конкретних його об'єктів, способу вчинення кримінального правопорушення, слідової картини злочину, характеристики особи злочинця та потерпілого, інших обставин, що впливають на необхідність використання спеціальних знань експерта в тій чи іншій сфері. Зокрема, якщо привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) відбувалось у сфері дорожнього будівництва, то крім економічних, будівельно-технічних, оціночно-будівельних, окремих криміналістичних експертиз (почеркознавчих, технічних експертиз документів), уповноваженій особі доцільно призначити дорожньо-технічну експертизу. Якщо в органі розслідування з'являться фактичні дані про неадекватну поведінку підозрюваної особи у вчиненні корупційного кримінального правопорушення, наприклад щодо одержання неправомірної вигоди (ст. 368 КК України), слідчий, на підставі п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України зобов'язаний звернутись до експерта для проведення судово-психіатричної експертизи для визначення психічного стану особи з метою встановлення її осудності або обмеженої осудності.

У методичних рекомендаціях систематизовано об'єкти, основні завдання, що вирішують судові експертизи у кримінальному провадженні про корупційне правопорушення, та запропоновано типові переліки запитань, які ставляться експерту для вирішення під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Зазначено про можливості окремих видів судових експертиз вирішувати ідентифікаційні, діагностичні, класифікаційні питання, що потребують з'ясування у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ І РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативні документи:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/REG3145?an=1045&ed=2019_02_22
4. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС: наказ МВС України від 21.09.2020 № 675 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE35644.html
5. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>
6. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>
7. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
8. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.04.2002 № 3 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>
9. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.04.2002 № 4 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>
10. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного суду України від 06.11.2009 № 10

[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>

11. Про утворення Експертної служби Міністерства внутрішніх справ: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 № 988 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=988-2000-%EF>

Наукова література:

12. Антикорупційний менеджмент: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2021. 768 с.

13. Давидова Д. В., Волобуєва О. О. Висновок експерта як процесуальне джерело доказів: окремі аспекти теорії та практики. *Організаційно-правові аспекти досудового слідства*. 2015. № 2. С. 151–154.

14. Експертиза відео-, звукозапису. Види досліджень. Особливості призначення: інформаційний лист / укл.: В. А. Отрошенко, О. С. Теслюк. Київ: ДНДЕКЦ МВС, 2018. 7 с.

15. Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 388 с.

16. Експертизи у судочинстві України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://pidru4niki.com/74873/pravo/ekspertizi_u_sudochinstvi_ukrayini

17. Інститут ядерних досліджень Національної академії наук України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kinr.kiev.ua>

18. Коваленко В. В. Допит експерта в суді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Сучасні тенденції розвитку судової експертизи*: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Сімферополь, 20–21 верес. 2012 р.). Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2012. С. 32–34.

19. Козак О. В. Одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2011. 17 с.

20. Костылева Г. В., Милованова М. М. Должностные преступления коррупционной направленности. *Следователь*. 2012. № 12. С. 31–35.

21. Криміналістика: підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Право, 2020. 752 с.

22. Методика визначення вартості майна / [А. І. Лозовий, О. С. Донцова, С. М. Бобрицький, О. І. Стебіх]. Харків: СПДФО Данюк Л. І. 2004. 112 с.

23. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) / укл.: Д. Ю. Гамов. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2012. 34 с.

24. Методика дактилоскопічної експертизи: методика дослідження / [І. І. Жолтанська, В. А. Кузнецов, А. В. Щавелєв, Ю. В. Димитрова, Н. В. Кушніренко. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с.

25. Методика дослідження інформації на цифрових носіях / [С. М. Бобрицький, О. В. Чишкала, О. В. Селезньова та ін.]. Харків: ХНДІСЕ, 2011. 44 с.
26. Методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями / [укл.: А. М. Коструб, О. С. Павленко, Т. Г. Чашницька]. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2013. 31 с.
27. Особливості розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів: монографія / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, О. В. Маслюк. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. 88 с.
28. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 228 с.
29. Пілюков Ю. О., Циганюк Ю. В. Підстави та порядок призначення судових експертиз у кримінальному процесі. *Інноваційне обладнання, пристрої для експертно-криміналістичних досліджень та окремі процесуальні питання проведення судових експертиз*: монографія; за ред. к.ю.н. Ю. В. Циганюк. Хмельницький: ТОВ «ХЦНТІ», 2020. 229 с.
30. Понікаров В. Д. Судово-економічна експертиза: навч. посіб. Харків: ВД «Інжен», 2005. 231 с.
31. Технічні характеристики та матеріальна частина ручних гранат, гранатометів і боєприпасів до них: метод. посіб. / [Луценко С. Г., Приходько Ю. П., Багрій В. П., Васін О. М., Дралюк В. В., Багдасарян Н. К., Коцюрuba В. І., Юсупов В. В., Войтенко М. І., Цвик Л. В.]. Київ: УкрДГРІ, 2018. 291 с.: іл. (Серія «Бібліотека вибухотехніка»).
32. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів [Текст] : метод. рек. / Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко, В. В. Юсупов. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. – 71 с.
33. Юсупов В. В. Класифікація корупційних злочинів. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 261–263.
34. Юсупов В. В. Отримання зразків для експертизи у кримінальних провадженнях про корупційні злочини. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування*: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 29 травня 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 27–30.
35. Юсупов В. В. Сучасні напрями використання експертизи військового майна під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень. *Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 25 лют. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 135–138.

Навчально-практичне видання

Шрамко Олександр Михайлович
Юсупов Володимир Васильович
Пілюков Юрій Олександрович
Саковський Андрій Анатолійович

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Методичні рекомендації

*Відгуки та пропозиції щодо методичних рекомендацій приймаються за
електронною адресою:*

ndekc.tern@gmail.com

Інформація про видавництво